

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Asel KUBATBEKOVA

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDE PARLAMENTER SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Asel KUBATBEKOVA

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDE PARLAMENTER SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Asel KUBATBEKOVA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Serkan DORU (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK (İmza)

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Rana İÇMEN (İmza)

Tez Başlığı:

Kırgız Cumhuriyeti'nde Parlamenter Sistemin İşleyişi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :23/09/2019

Mezuniyet Tarihi : 31/10/2019

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kırgız Cumhuriyeti’nde Parlamenter Sistemin İşleyişi”adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Asel KUBATBEKOVA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Asel Kubatbekova
Öğrenci Numarası	20165218008
Enstitü Ana Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr.Öğr.Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK
Tez Başlığı	Kırgız Cumhuriyeti'nde Parlamenter Sistemin İşleyişi
Turnitin Ödev Numarası	1192476031

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 77 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 14/10/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 8.

alıntılar dahil % 10 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

14/10/2019

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN
DERNEK

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Kuvvetler Ayrılığına Göre Hükümet Sistemler.....	3
1.2. Başkanlık Sistemi ve Özellikleri	5
1.3.Yarı-Başkanlık Sisteminin Temel Unsurları	8
1.4.Parlamenter Sistemin Genel Özellikleri	10

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL TARİHİ

2.1. Bağımsızlık Öncesi Kırgızistan'ın Siyasal Tarihi	17
2.1.1. 1929 Tarihli Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin İlk Anayasası	20
2.1.2. 1937 Tarihli Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası	21
2.1.3. 1978 Tarihli Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası	22
2.2. Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'ın Siyasal Tarihi	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDE HÜKÜMET SİSTEMİ

3.1. Başkanlık Sistemi Dönemi (1991-2010)	28
3.1.1. 1993 Anayasasının Genel Çerçevesi.....	28
3.1.1.1. Yürütme Organı. Cumhurbaşkanı	29
3.1.1.2. Hükümet	31
3.1.2. Yasama Organı. Joğorku Keneş.....	32
3.1.3. Yargı Organı	33

3.2. Parlamenter Sistemi Dönemi (2010-....)	35
3.2.1. Kırgızistan'ın Parlamenter Sisteme Geçiş Süreci	36
3.2.2. Parlamenter Sistemin Temel Bilgilerinin Kırgızistan'ın 2010 Anayasasında Yansıtılması	38
3.3. 2010 Anayasasının Genel Çerçevesi	41
3.3.1. Yürütme Organı. Cumhurbaşkanı	41
3.3.2. Hükümet	43
3.4. Yasama Organı	43
3.5. Yargı Organı	45
3.5.1. Yargı ve Yasama İlişkisi	46
3.5.2. Yasama ve Yürütme Arasındaki İlişki	46
3.5.2.1. Joğorku Keneş ve Cumhurbaşkanı	47
3.5.2.2. Joğorku Keneş ve Hükümet	48
3.5.3. Yargı ve Yürütme İlişkisi	48
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	59
ÖZGEÇMİŞ	63

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Sovyet döneminde Kırgızistan'daki Politik-İdari Sistemin Yapısı.....	23
Şekil 2.2. 1993 Anayasa'ya göre Kırgızistan'ın Siyasi İdari yapısı	34
Şekil 2.3. Pratikte Anayasa'daki kuvvetler ayrılığının çalışması	34

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. 1929, 1937, 1978, 1993, 2010 tarihli Kırgız Anayasalarının Genel Esaslar ve Cumhuriyetin Temel Organları kısımları üzerinden karşılaştırılması	50
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu.
KPSS	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi.
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü.
RSFSR	: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
SDPK	: Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi.

ÖZET

1990'lı yılların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin çöküşüyle birlikte, birliği oluşturan cumhuriyetlerden biri olan Kırgız Cumhuriyeti de bağımsızlığını kazanmıştır. Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan tüm cumhuriyetlerin önünde aşılması gereken en önemli problem ülkelerdeki siyasal ve ekonomik sistemin değişimi ve dönüşümü olarak ortaya çıkmıştır. Aslında Kırgızistan'ın da dahil olduğu bu cumhuriyetlerde iki ana tartışma konusu olarak gündeme oturan siyasal ve ekonomik değişim meselesi, bir başka ifade ile 1990'lı yıllara kadar gelen 'iki kutuplu' dünya algısında 'hangi kutupta yer alınacağı' sorunsalı olarak da tanımlanabilir.

Bu siyasal ve ekonomik değişim ve dönüşüm sürecinin koşullarını belirlemek Sovyetler Birliğinden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerin o tarihsel süreçteki yönetim kadrosunun yüklenmesi gereken bir misyon olarak ortaya çıkmaktadır. Artık merkezi bir otorite yoktur ve her ülkenin dönüşüm serüvenini belirleyecek olan o ülkenin kendi öz dinamikleridir. İşte bu aşamada Kırgız Cumhuriyeti, politik ve ekonomik alanda liberal demokratik yönde dönüşümü sağlamak için diğer Orta Asya ülkelerinin arasında en radikal karar veren ülke görünümü arz etmektedir.

Bugün Kırgızistan'a bakıldığında, ülkede çok tartışılan ve araştırılan konuların başında parlamentarizm olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumu açıklayacak en güçlü veriyi, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kırgız Cumhuriyetinin, siyasal alanda demokrasiyi, ekonomik alanda da liberal ekonomi tercihinin keskin bir biçimde tercih etmesi oluşturmaktadır.

Kırgızistan'ın bu kararı tam olarak içselleştirmesi ve uygulayabilmesi, sancısız ve sıkıntısız olmamıştır. 2005 ve 2010 yılındaki halk ayaklanmaları, bir yönüyle yeni sistemin kırılğan noktalarını açığa çıkartırken, diğer taraftan da hükümetin başkanlık formunun otoriterliğe kayma yönünden başarısızlığını göstermiştir. Yani halk, her ne kadar demokrasiyi tüm kurum ve kuralları ile tam özümsememiş olsa da otoriterliğe kayacak bir yönetime de tepki göstereceğini somut bir biçimde ortaya koymuştur.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Askar Akayev döneminde (1991-2005) ve bir sonraki Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev döneminde (2005-2010) yapılan anayasa değişiklikleri, bir yandan cumhurbaşkanının otoritesini güçlendiren yeni yetkiler getirerek, diğer yandan da demokratik standartların gerisinde olan hak ve özgürlükleri daha da daraltma yoluna gitmiştir. Ancak bu otoriterleşme eğilimlerinin her ikisi de 'halk ayaklanması'nın zeminini oluşturmuştur.

7 Nisan 2010 tarihinde gerçekleşen halk ayaklanması, otoriterleşme-demokratikleşme tercihinde dönüm noktası olmuştur. Ayaklanma sırasında iktidarda bulunan Bakiyev, ülkeyi terk etmiştir. İktidarı geçici olarak devralan geçici hükümet ise Anayasa’da gerekli değişiklikleri yaparak ‘parlamenter sistemi’ kabul edip, ülkeyi seçime götürmüştür.

Bu tez çalışmasında, Kırgız Cumhuriyeti’nin bağımsızlığından sonra oluşturduğu hükümet sistemleri Anayasal düzenlemeler çerçevesinde incelenecektir. Kırgızistan geçmişte başkanlık sistemini, günümüzde parlamenter sistemi uygulamakta olan farklı konumdadır. Her iki hükümet sistemi uygulamış olduğundan çalışmada, başkanlık sistem dönemi ve parlamenter sistem dönemi olarak karşılaştırarak incelemeye uygun bir örnektir. Çalışmada ayrıca Kırgızistan’da Parlamenter sistemin uygulanmasında ortaya çıkan olumlu ve olumsuz yönlerine yer verilmiştir. Ülkenin bağımsızlığını kazandıktan sonraki kısa tarihi boyunca kazanılan deneyimler ve yapılan akademik çalışmalar, analizler, ülkenin geleceğine katkı sunacağı muhakkaktır.

Çalışma nitel, betimleyici nitelik taşıdığından konuyla ilgili geniş literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada yerli ve yabancı yazarların araştırmaları teorik destek noktası oluşturmuştur ve Kırgız Cumhuriyeti Anayasasından (Kırgızistan’ın 1929, 1937, 1978, 1993 ve 2010 yılında kabul edilen Anayasasından ve Referandum sonuçlarından) yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgızistan, Hükümet sistemi, Parlamentarizm

SUMMARY

THE FUNCTIONING OF PARLIAMENTARISM IN KYRGYZ REPUBLIC

With the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in the early 1990s, the Kyrgyz Republic, one of the republics forming the union, also gained its independence. The most important problem to be overcome before all the republics that gained their independence with the dissolution of the Soviet Union was the change and transformation of the political and economic system in the countries. In fact, the issue of political and economic change that has been on the agenda as the two main topics of discussion in these republics, including Kyrgyzstan, can be defined as the problem at which the perception of the 'bipolar' world that dates back to the 1990s.

Determining the conditions of this political and economic change and transformation process emerges as a mission that the administrative staff of the countries that declared their independence after leaving the Soviet Union should be assigned. There is no longer a central authority and it is the self-dynamics of that country that will determine the transformation adventure of each country. It is at this stage that the Kyrgyz Republic is the most radical decision-making country among the other Central Asian countries in order to achieve a liberal democratic transformation in the political and economic sphere.

Looking at Kyrgyzstan today, it is clear that parliamentarism is one of the most debated and researched issues in the country. The most powerful data to explain this situation is that the Kyrgyz Republic, which gained its independence in 1991, has preferred democracy in the political field and liberal economic choice in the economic field.

The fact that Kyrgyzstan fully internalized and implemented this decision was not painless or distressing. The popular uprisings in 2005 and 2010 revealed the fragile points of the new system in one aspect, while showing the failure of the government's presidential form to shift to authoritarianism. In other words, although the people have not fully assimilated democracy with all its institutions and rules, it has demonstrated in a concrete way that it will react to a government that will shift to authoritarianism.

In this sentence, the constitutional amendments made during the first president of the Kyrgyz Republic, Askar Akayev (1991-2005) and the next president, Kurmanbek Bakiyev (2005-2010), brought new powers to strengthen the authority of the president on the one hand and fall behind democratic standards, rights and freedoms. However, both of these authoritarianization tendencies formed the basis of the 'popular uprising.

The popular uprising on 7 April 2010 was a turning point in the preference of authoritarianism-democratization. Bakiyev, who was in power during the uprising, left the country. The provisional government, which took over temporarily, adopted the 'parliamentary system' by bringing the necessary amendments to the Constitution and took the country to the elections. In this study, the functioning of the Parliamentary System in the Kyrgyz Republic was examined by using local and foreign sources based on the constitution. The study also discussed the positive and negative aspects of the implementation of the Parliamentary system in Kyrgyzstan. The experiences and academic studies and analyzes gained during the short history of the country after gaining independence will surely contribute to the future of the country.

Since the study is qualitative and descriptive, extensive literature review has been conducted. In the study, have provided theoretical support the researches of domestic and foreign authors and the Kyrgyz Constitution (Kyrgyzstan's Constitution adopted in 1993 and 2010 and the results of the referendum) were used.

Keywords: Kyrgyzstan, Government system, Parliamentarism

GİRİŞ

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasından sonra, Kırgızistan da diğer birliğe bağlı ülkeler ile beraber bağımsız bir devlet haline geldi. Yetmiş yıldan fazla bir süre SSCB'nin içerisinde yer alan Kırgız halkı, merkezi otoritede Kırgızistan'ın ne kadar temsil edildiği ya da Kırgız halkının isteklerinin merkezi yönetimce ne kadarın karşılandığı konusu neredeyse hiç tartışılmamıştır. Bu durum, bir yönü ile SSCB'nin sert yönetiminden dolayı düşünce özgürlüğünün gelişmemiş olmasıyla; ama bir başka yönüyle de Kırgız halkının Batı toplumlarında örneklerine rastlanan bir 'toplumsal talep' ortaya koyacak bilinç düzeyine ulaşmamış olmasıyla da açıklanabilir. Yine de şunu açıkça ifade etmek gerekir ki ikinci nedenin ortaya çıkmasının birinci nedene bağlı olduğu paradoksunu ortaya koymak gerekir.

Diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgız Cumhuriyeti'nde de SSCB'nin dağılması ile geride kalan merkezi otoritenin nasıl bir tahakküm kurduğu sorgulanmaya ve araştırılmaya başlanmış, Sovyetler'in dışındaki dünya ile (Mesela Türkiye gibi) kurulan iletişim sonucunda geride kalan yetmiş küsur yılın değerlendirilmesi çalışmaları hız kazanmıştır.

Bu dış dünya ile kurulan ilişkinin somut verisi olarak Kırgız Cumhuriyeti, 1991 yılından bu yana, ekonomik ve siyasi alanda çalkantılı ve sancılı bir sürece rağmen liberal reformlar ve siyasi modernleşme çabaları yolunda ilerlemektedir.

Bağımsızlık kazanıldıktan sonraki ilk anayasal düzenleme, 1993 yılında kabul edilen 1993 Anayasası'dır. 1993 yılından 2010 yılına kadar geçen süreçte Kırgızistan, bir takım reform ve yenileşme hareketlerini hayata geçirebilmekle uğraşmıştır. 2010 yılına gelindiğinde günümüzde yürürlükte olan Anayasa halk oylaması sonucu kabul edilmiştir. 2010 tarihli Anayasa değişikliği ile Kırgızistan, kendisini parlamenter bir cumhuriyet ilan ederek demokratik değerlere olan bağlılığını devam ettirmeye ve ülkedeki parlamentarizmi geliştirme arzusunu ortaya koymuştur.

Bu tez çalışmasında, Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası izlediği hükümet sistemleri ele alınacaktır. Kırgızistan (1991-2010 başkanlık, 2010-günümüze parlamenter sistem) her iki sistemi uyguladığı için farklı konumdadır ve karşılaştırılması için uygun bir örnektir.

Kırgızistan, parlamentarizmin gelişmesi için uluslararası deneyimleri dikkate alarak istenen sonucu elde etme yolunda ilerlemektedir. Ancak ülkenin bu konuda bilgi birikiminin yetersiz olması, deneyimsiz olması, henüz yeterli araştırma ve incelemenin yapılmamış olması, ülkenin parlamentarizme geçiş sürecini yavaşlatmaktadır. Geçmişte ve günümüzde

Kırgızistan'da parlamentarizmin oluşumu ve gelişiminin incelenmesi, parlamenter yönetimin örgütlenmesindeki sorunlarının ve eksikliklerinin belirlenmesi, sistemin güçlü ve zayıf yönlerinin irdelenmesi, etkin bir hükümet sisteminin oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Örneğin ülkede siyasi sistemin etkili işleyişi için temelde seçim yasasını iyileştirmek gerektiği söylenebilir; kabul edilen yasaların kalitesini iyileştirmek için yasa yapıcıların donanımlarını iyileştirmek gerekebilir.

Konunun bilimsel olarak detaylandırılma derecesine gelince, Kırgız yerel hukuk ve siyaset biliminde, bugüne kadar, açık, gelişmiş, genel kabul görmüş çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmaları, kabul görmüş tanımlara oturtmak, Kırgız parlamentosunun kendine özgü özelliklerinden dolayı mümkün olmamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde çalışma konusunun daha anlaşılır olması amacıyla önce kuvvetler ayrılığı teorisine, sonra hükümet sistemlerinin genel özelliklerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde Kırgızistan'ın siyasi tarihine yer verilmiştir. Günümüz Kırgız devletinin siyasi sistemini anlayabilmek ve demokratikleşme yolunda ortaya koyduğu çabayı hak ettiği ölçüde değerlendirebilmek için Kırgız siyasi tarihi, bağımsızlıktan önce ve sonrasındaki anayasal değişimler dikkate alınarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, 2010 yılından sonra Kırgızistan'daki parlamenter sisteminin kuvvetler ayrılığı ilkesi açısından yapısal sorunları, yeni sistemin yerleşmesinde oraya çıkan durumlar, otoriterlik meselesi, anayasal sistemdeki çelişki ve zorluklar tartışılmaktadır. Üçüncü bölüm, 'başkanlık sistemi' (1991-2010), 'parlamenter sistem'(2010-...) dönemlerine ayrılarak incelenmiştir. Daha anlaşılır olması amacıyla 1929, 1937, 1978, 1993 ve 2010 Anayasalarında Kırgız Cumhuriyeti'nin devlet niteliği ve Anayasal organlar arasındaki ilişkiler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise parlamenter sistemin Kırgız Cumhuriyeti açısından uygulanabilirliği Kırgız halkının devlet anlayışı ve yönetim felsefesi ışığında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Devlet, toplumun çıkarlarının gerçekleştirilmesinde ana araçtır. Organizasyonel yapısındaki merkezi yer hükümet sistemidir. Dolayısıyla bir devletin hükümet sisteminin değerlendirilmesi, yasama, yürütme ve yargı organlarının (Kuvvetler ayrılığı) ilişkilerine göre yapılmaktadır (Gözler, 2011:538).

Bu bölümde kuvvetler ayrılığı ve hükümet sistemlerinin tanımı, genel özelliklerine yer verilecektir.

1.1. Kuvvetler Ayrılığına Göre Hükümet Sistemler

‘Kuvvetler ayrılığı’ olarak ifade edilen devletin organizasyon biçiminde, hangi kuvvetlerin kastedildiği konusunda bir tartışma yoktur; elbette ‘Yasama’, ‘Yürütme’ ve ‘Yargı’ erkleri kastedilmektedir. Tartışma, bu kuvvetlerin kimler tarafından ve nasıl kullanılacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Başka bir boyutta ise bu kuvvetlerin bir araya gelerek oluşturdukları aygıtın-devletin, o devletin oluşumu için kendi hak ve sorumluluklarının bir kısmını onun yönetim alanına terk eden insanlara ne vaat edeceği konusu tartışılmaktadır. Son dönemlerde bu tartışmanın kamuoyu önünde yürütülen kısmında somutlaşan iki unsur dikkat çekmektedir: Güvenlik mi, Özgürlük mü?

Kuvvetler ayrılığı kavramı filozof aydınlatıcılar Locke ve Montesquieu tarafından formüle edilmiştir(Kutlu, 2001:109). Locke’un erkler ayrılığına ilişkin görüşlerine göre devletin en temel görevi özgürlüğü korumak ve genişletmektir. Özgürlüğü garanti altına alma yollarından biri de yasama ve yürütme güçlerinin ayrı ellerde bulunmasıdır. Aynı zamanda hükümetin meşruiyetinin sağlanabilmesi için halk tarafından seçilmiş temsilci kurulların toplanmaları veya konuları tartışarak karara bağlamaları gereklidir (Graham, 2015:107; Sarıca, 1996:72). Locke’un formülizasyonu, bir önceki paragrafta oraya konulan güncel tartışmaların bir yönünü aydınlatmakta, ‘yasama, yürütme ve yargı’ erklerinin kimler tarafından ve nasıl kullanılacağına değil belki ama ‘en amaç doğrultusunda’ kullanılması gerektiğini gösterir: Yurttaşların özgürlük alanlarının genişletilmesi ve garanti altına alınması.

Montesquieu, kuvvetler ayrılığını yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayırır: “Yasama ile yürütmenin tek organda toplanması ile özgürlüğün olmayacağı, yargı ile yasama organlarının tek elde toplanması durumunda özgürlüğün ortadan kalkacağı, yasama yürütme ve yargının tek elde toplanması sonucu ise despotizm olacağını ifade etmiştir. Aslında amaç her güce karşı güç yaratarak dengeyi sağlamaktır” (Ağaoğulları, 2013:560; Öztürk, 1999:1; Sarıca,

1996:79). Bir görüşe göre ise Montesquieu, hiçbir zaman doğrudan “kuvvetler ayrılığı” kavramını kullanmamıştır. Sonradan “Montesquieu’nün istediği kuvvetler ayrılığı” denilmiştir. (Sarica, 1996:80). Erkler ayırımı kuramı ilk defa John Locke tarafından “yasama, yürütme, federatif erkler” olarak ele alınmıştır. Montesquieu ise, “devletin temel işlevlerini üç erk düzeyinde ayırarak açık biçimde rollerini çizen” ilk düşünür olmuştur (Ağaoğulları, 2013:561).

Devlet fonksiyonlarının tetkiki esnasında yasama ve yürütme arasında bazı ilişkilerin ortaya çıktığı gözlemlenir. Demokratik değerleri özümsemiş ülkelerde, yargı organı ve fonksiyonunun bağımsız olması gerektiği esas kabul edildiğinden, ana mesele olarak yasama ve yürütme arasındaki ilişkiler ele alınır (Turhan, 1989:21). Dolayısıyla bir devletin hükümet sisteminin değerlendirilmesi, yasama, yürütme ve yargı organlarının ilişkilerine göre yapılmaktadır.

Bir hükümetin yönetim görevleri üç kuvvet arasında paylaşılmaktadır. Devletin yasalarını uygulamakla yükümlü olan bir yürütme organıdır; yani yürütme erkini aktif olarak kullanan kabinedir. Devletin yasalarını oluşturmak ve düzenlemekle yükümlü olan bir yasama organıdır; yani halkın oyları ile onları temsil etmek üzere seçilmiş parlamenterlerdir. Devletin yasalarını yorumlamakla yükümlü olan bir yargı organıdır; yani mahkemelerdir. Bu kuvvetler, birbirinden ayrı fakat birbirine bağlı olduklarından, bu güçlerden biri diğer ikisinin üstüne çıkamaz (Graham, 2015:111). Ancak belli şartlarda, kural dışı bir durumlarda erkler arası müdahaleler ortaya çıkar (Ağaoğulları, 2013:560).

Yasama, yürütme ve yargı erkleri bir elde toplanmışsa ‘kuvvetler birliği’, üç ayrı organlara dağılmışsa ‘kuvvetler ayrılığı’ sistemi vardır (Yazıcı, 2002:2; Yayla, 2005:124; Özbudun, 2004: 329). Aslında bu erklerin bir elde toplanması ya da farklı organlara dağılması aynı zamanda sistemin de ne olacağına karar vermek anlamını taşımaktadır. Konunun başında bir cümle ile ifade edilmeye çalışılan tartışmanın (yasama, yürütme ve yargı erklerinin, kimler tarafından ve nasıl kullanılacağı tartışması) aslında sistemin adını koymaya yönelik bir tartışma olacağını iddia etmek yersiz değildir. Şöyle ki:

Kuvvetler ayrılığı sistemi de ayrılığın derecesine göre kendi içinde ikiye ayrılır. Yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden kesin bir şekilde ayrılırsa bu sisteme ‘başkanlık sistemi’ denir. Yasama ve yürütme daha yumuşak ve dengeli bir biçimde ayrılırsa da ‘parlamenter sistem’ ortaya çıkar (Özbudun, 2013:349; Özer, 2003:106; Turhan, 1989:21;). Yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin hem başkanlık sistemini hem de parlamenter sistemi andıran ve ikisinin de özelliklerini taşıyan ‘yarı-başkanlık’ sistemi karşımıza çıkmaktadır (Yazıcı, 2002: 92-93).

Modern siyaset biliminde demokratik devletlerin hükümet şekli genellikle, başkanlık, parlamenter ve yarı başkanlık şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Başkanlık sisteminde, halkın seçtiği cumhurbaşkanı meclise karşı sorumlu tutulamaz, hükümet tam kontrolündedir. Parlamenter sistemde, hükümet parlamenter seçimler sonucu oluşur ve hükümet meclis'e karşı sorumludur. Cumhurbaşkanının (monark veya başkan) sembolik bir yeri vardır. Yarı başkanlık sistemi yürütmenin ikiliği ile karakterize edilir: “Genelde sabit bir dönem için seçilen cumhurbaşkanı, başbakan parlamentoya karşı sorumlu olan kabine ile birlikte var olur” (Zaznaev, 2007: 1).

Hükümet sistemleri ele alınırken genellikle başkanlık hükümet sistemine Amerika Birleşik Devletleri (ABD), parlamenter sisteme İngiltere, yarı-başkanlık sisteme ise Fransa başarılı örnekler olarak gösterilmektedirler. Fakat belirli bir sistemin belirli bir topluma uygunluğu ancak o toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını karşılaması ve uluslar arası sistem içinde o toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ile ölçülebilir. Aslında hiçbir sistemin diğeri üzerinde kural olarak bir üstünlüğü yoktur. Sistemin üstünlüğü ve uygunluğu toplumdan topluma değişen bir durumdur (Bülbül, 2008:8-68).

Kuvvetler ayrılığı doktrini, bir devletteki iktidarın üç bağımsız gücünün bağımsız kollara bölünmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bölümler uyarınca, en yüksek devlet organları oluşturulur: Parlamento, Hükümet, Başkan (Cumhurbaşkanı, Devlet Başkanı). Bu durumda, devletin anayasası her üç erkin de yasal olarak eşit olmasını sağlar (Gözler, 2011:538).

Kuvvetler ayrılığı teorisi, bir yandan devlet erkini sınırlandırma ile bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla, diğer taraftan ise kuvvetler arası ilişkilere göre hükümet sistemlerini sınıflandırmada kullanılmaktadır (Turhan, 1989:21). Kuvvetler ayrılığı, bir yandan bireye karşı devlet erkinin sınırlarını çizmede belirleyici unsur olurken diğer yandan bu kuvvetlerin birbirleri ile ilişkileri de hükümet sistemi kavramına yönlendirmektedir.

1.2. Başkanlık Sistemi ve Özellikleri

Diğer demokrasiler gibi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ana belge anayasadır. Metni 1787 yılında derlenmiştir ve ilk on üç eyalet tarafından 1787-1790 yıllar arasında onaylanmış ve yakın tarihte ilk yasama eylemi olarak kabul edilmektedir (Eroğul, 2012:82-86).

İngiltere'den Amerika'ya 17. yüzyılda başlayan göçler koloni adı verilen yerleşim alanları oluşturmaya başlamışlardır (Öztekin, 2011:366). İngiltere'nin Amerika'daki kolonileri, 1774'te Philadelphia'da ilk toplantısında üyelerinin eşit sayıda temsil edildiği ve bir karar alabilmek için temsilcilerin üçte ikisinin oyunun gerekli olduğu Kongre'yi oluşturmuşlardır (Eroğul, 2004: 56). Sömürge eyaletleri, 1776'da yayınladıkları Bağımsızlık Bildirisi ile İngiliz

parlamentosunu ve kralını tanımadıklarını ilan ederek 1781 yılında bir konfederasyon halinde birleşmişlerdir. Böylece daha sonra Kongre tarafından oluşturulan Kurucu Meclisin hazırladığı Federal Anayasa 1789'da yürürlüğe girerek federal bir devlet kurulup Başkanlık sistemi benimsenmiştir (Gözübüyük, 2003: 35- 36, Öztekin, 2011:367).

Tanımı ilk kez 1867 yılında İngiliz bir gazeteci tarafından kullanılan Başkanlık sistemi, ABD'de kullanılan kuvvetlerin sert ayırımına dayanan sistemi tanımlamak için ortaya çıkmıştır (Turhan, 1989:32).

Sartori (1997:116), başkanlık sisteminin başlıca tanımlayıcı kriterlerini aşağıdaki gibi belirtmektedir:

- “Devlet başkanının belli bir zaman için doğrudan halk tarafından seçilmesi,
- yürütme organının, yasamanın oyuyla ne atanması ne de düşürülebilmesi,
- başkanın yürütme organını yönlendirmesi”.

Başkanlık sistemi, hem yürütme hem de devlet başkanı olan başkanın halk tarafından seçildiği ve yasama organın başkanı düşüremediği, başkanın da yasamayı feshedemediği yani, yasama ile yürütme arasında net bir ayrılık olan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Onar, 2005:72). Yasama ve yürütme organları, yani başkan ve meclis, ikisi de halk tarafından seçildiği için birbirlerinin varlıklarına son veremezler, birbirlerine üstünlük sağlayamazlar. Böylece güçler dengelenmiş olur.

Ayrıca başkanın halk tarafından seçilmesiyle sorumluluğun teşhisi kolay olduğu için hesap sorulabilirlik oranının da yüksek olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, oy verilen adayın kazanması halinde kimin hükümet edeceğinin belli olması, başkanlık sisteminin daha demokratik olarak nitelendirilmesini mümkün kılmaktadır (Gözler, 2011: 573,582).

Sistemin önemli diğer özelliği, Kongre ve yürütme organının birbirlerinden karşılıklı olarak bağımsız olmaları, yürütmenin parlamento (Kongre) karşı siyasal sorumluluğunun olmamasıdır. “Fakat başkanın Kongre önünde siyasi sorumluluğunun olmadığı belirtilse de, başkan cezai bir sorumlulukla karşılaşabilecektir” (Beceren ve Kalağan, 2007(2):163-181).

ABD anayasasında, yürütme organının başının başkan olduğu belirtilmiş ve başkana bütün yetkiler verilmiştir. Yasama gücü ise Senato ve Temsilciler Meclisinden oluşan Kongreye aittir (Öztekin, 2011:371). Ülkenin içinde bulunduğu şartlara bakılmaksızın seçimler dört yılda bir yapılması zorunluluktur. Başkanın yalnızca sorumluluğu seçmene karşıdır. Yürütme organı bütünüyle başkan tarafından temsil edilir (Türküne, 2013:141; Durgun, 1999:143).

Başkanın kanunları veto etme, olağanüstü hallerde meclisi toplantıya çağırma, kongreye rapor verme ve mesaj gönderme yetkileri vardır (Kuzu, 2011: 24). Ayrıca hükümet üyeleri de

başkan tarafından seçilmektedir. Başkanın danışmanı statüsündeki bu üyelerin resmi ismi bakan değil sekreterdir. Hükümet üyeleri yasama organının üyesi olamamaktadırlar. Başkan tarafından atanan bakanların senato tarafından onaylanması gerekmektedir. Atamalar genellikle senato tarafından onaylanmaktadır. Senato tarafından onaylanmayan bir bakanın yerine başkan yeni birisini atamaktadır (Özer, 1998: 12,29).

Başkan dış ilişkilerde tek yetki sahibidir. Senatonun onayıyla büyükelçi kabul ve gönderme yetkisi vardır (Eroğul, 2012:116).

ABD'nin yasama organı Kongres'tir. Kongres: Temsilciler meclisi ve Senato olarak iki meclisten oluşmaktadır. Anayasaya göre her eyaletten en az bir üye Temsilci bulunmak zorunda. Her 10 yılda nüfus sayımı sonucu üyelikler eyaletler arası yeniden dağıtılır (Eroğul, 2012:92).

Kongre başkanı Speaker ünvanını taşıyor. Speaker: zamanı ayarlayıp söz veriyor, yasa önerilerini dağıtır, Senato ile anlaşmazlık durumunda konuları çözüme getiren komisyon üyelerini belirler. Senato başkanı görevi ise başkan yardımcısına verilmiştir, önemi pek yoktur (Eroğul, 2012:95).

ABD'de açık düzeyde öngörülen tek mahkeme Yüksek Mahkeme'dir. Ancak Kongre gerek gördükçe yeni mahkemeler düzenlenebilirliği belirtilmiştir. ABD Başkanı Senatonun oyuyla mahkeme başkanı ve üyelerini atamaktadır (Eroğul, 2012:122).

Bir kanunun kabulü süreci her zaman aynıdır. Birincisi, belge, yazarının bulunduğu mecliste sunulur. Daha sonra bildiri, ön oylama aşamasına geçmeden önce komisyonlarından veya alt komisyonlarından birine girer. Bundan sonra, bütün meclis tasarıya oy verir. Başarılı bir değerlendirme yapılması halinde, yazı üzerindeki çalışmalara Temsilciler Meclisi ve Senato ortak komisyonu tarafından devam edilir. Yasa tasarısı onaylanırsa, başkana imza için gönderilir. Devlet başkanı, yasayı veto etme hakkına sahip olduğu için belgeyi imzalamayabilir. Buna karşılık, oyların 2/3'ü girişimi desteklediğinde meclis vetoyu iptal edebilir (<https://tjournal.ru> erişim tarihi, 19.08.2019).

Başkanlık sisteminin en fazla öne çıkan olumlu tarafı siyasi istikrarı sağlaması ve sürdürmesi gösterilmektedir. Fakat yürütme istikrarı, rejim istikrarı anlamına gelmemekte olduğu belirtilmektedir (Türküne, 2013:142).

Başkanlık rejiminin güçlü yanlarından bir diğeri de "hesap sorabilirlik" olarak değerlendirilebilir. Çünkü yürütme tek elde toplandığından hesap sorabilirlik kolay belirlenir. Diğer sistemlerde olduğu gibi Başkanın sorumluluktan kurtulması mümkün olmamaktadır. Özellikle bu sistemde seçmenin oyun alanı Başkanın görevde kalacağı süresi bellidir. Parlamenter sistemde ise partilerin diğer hangi parti ile koalisyon kuracakları, başbakan olarak

kimi göstereceği önceden belli olmaya bilir. Tüm bu durumlar başkanlık sistemindeki istikrarı vatandaşa da güvenceli göstermektedir (Galabresi, 2001:58-60; aktaran: Yüksel, 25:50).

Halk tarafından seçilip iktidarı halka dayandıran başkan ve meclis birbirini görevden azledemez olması Başkanlık rejiminin dezavantajlarının biri olarak görülmektedir. Başkanın başarısız olduğu durumda bile bazı durumlar dışında süresi doluncaya kadar görevine devam eder. Başarılı olanlar da görev süresi sonunda makamından ayrılmak zorundadır. Hükümet krizleri yaşanmadığının bir sebebi de Başkan güvensizlik oyu ile düşürülemediğindendir. Başkanlık sisteminin başarı sağladığı ABD dışında sistemin otoriter hatta diktatörlüğe yol açtığı rejimler de söz konusudur. Bu aslında demokratik gelenekler, siyasi kültür ile de ilgilidir. Ayrıca, uygulanan hükümet sisteminin başarısı belli devletin gelenekleriyle bağdaştırılarak ve toplumun devlet algısına bağlı olarak sağlanabilir (Beceren ve Kalagan, 2007(2):163-181).

Sonuçta sistemlerin kendine has zayıf, güçlü, olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Aslında bir sisteme dair üstün hususlar diğeri için eksiklik ya da tam tersi de olabilmektedir (Yazıcı, 2009: 214). Bu bakımdan bu sistemlerden birine öncelik tanınmak için sistemlerin birbiriyle karşılaştırma yapmadan ‘siyasi ve sosyolojik şartlar bakımından’ o ülkeye ne kadar uygunluğu bakımından araştırmalar yapılması daha da uygun düşebilir.

1.3.Yarı-Başkanlık Sisteminin Temel Unsurları

Kuvvetler ayrılığına dayalı başkanlık sistemi ve parlamenter sistemlere ek olarak yarı-başkanlık hükümet sistemin de bu sınıfta değerlendirilmektedir. Bu sisteme genelde Fransa örnek olarak gösterilir ve siyasi literatüre tanımını M. Duverger yapmıştır.

“Yarı başkanlık sistemi” terimini ilk tanıtan M. Duverger (1980), aşağıdaki tanımda bulunmaktadır:

“Bir siyasi rejim, anayasasında üç unsuru içeriyorsa yarı-başkanlık olarak kabul edilir: (1) Başkan halk tarafından seçilmektedir. (2) Başkan oldukça önemli yetkilere sahiptir. (3) Yürütme ve idari yetkilere sahip başbakan ve bakanlar vardır ve parlamento karşı çıkmadığı sürece görevde kalırlar”(Duverger, (1980); www.tbmm.gov.tr erişim tarihi 10.02.2019)

Başkanlık ile parlamenter sistemin bazı içeriklerini birleştiren, “melez” bir yapıya sahip olan sisteme yarı-başkanlık sistemi denmektedir (Yazıcı, 2002: 92-93).

Yarı-başkanlık ile ilgili oluşan farklı fikirler dört başlık altında toplanmaktadır:

Birinci bakışa göre, Fransız akademisyenlerin kendi devlet sistemlerini “cumhurbaşkanı kontrolünde parlamenter sistem”, “başkancı parlamentarizm”, “cumhuriyetçi monarşi” olarak çeşitli terimlerle tanımlamaya çalışmakta olduğu sistemdir. Daha çok Fransa’da egemen olan

bu görüş başkanlık ve parlamenter sistemin bazı içeriklerini bir araya getirerek oluşan melez bir yapıya sahiptir.(Pasquino, 2005:310-322, aktaran: Demir, 2013:842).

Sartori tarafından gelen tanımda yarı başkanlık sisteminin beş kriteri belirlenmiştir:

(i) “Başkan doğrudan veya dolaylı” olarak sabit bir süre için seçilir.

(ii) İkili otorite hakimdir, böylece üç tanımlayıcı kriteri şunlardır:

(iii) Başkan tek başına yetkili değildir bu nedenle iradesi hükümeti aracılığıyla iletilmeli ve işlenmelidir.

(iv) Buna karşılık, başbakan ve kabinesinin parlamentoya bağımlı oldukları için başkan bağımsız değildir: Parlamento güvenine veya güvensizliğine maruz kalırlar ve bu iki durumda da parlamento çoğunluğunun ihtiyaç duyarlar.

(v) Yarı-başkanlıkçılığın ikili otorite yapısı, farklı dengeleri ve değişen üstünlükleri mevcut olsa da iki kanadın da bağımsız irade varlığı devam etmelidir (Sartori, 1997:174).

Shurgart’ın dahil olduğu üçüncü grup görüş ise, yarı başkanlık sisteminin değişik şekilde isimlendirmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu grupta olan Shugart’ın sınıflandırmasına göre, yarı başkanlık sistemini benimseyen ülkeler üç ana başlık altında incelenmektedir (Shugart, 1993:30-32, aktaran: Demir, 2013:843).

1) Hükümetin sorumluluğu hem başkan hem de parlamentoya karşı olduğu “Başkancı-parlamenter” sistemler. Örnek olarak Rusya (ve bazı post-sovyet ülkeler) örnek olabilir.

2) Devlet başkanı ve hükümet; çift başlı yürütme organına sahip “Başbakancı-başkanlık” sistemine Fransa örnek olabilir.

3) Başkan halk tarafından seçilse de yetkileri ve sistemdeki yeri yönünden oldukça zayıf devlet başkanına sahip sistemler olarak “Başkanlı-parlamenter” sistemden, kastedilmektedir (Demir, 2013:843).

“Başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı unsurlarını kendi bünyesinde birleştiren ve böylelikle melez bir yapıya sahip yarı - başkanlık sistemi, aynı zamanda halk tarafından seçilen devlet başkanı ile yine halk tarafından seçilen yasama organının ve onun içinden çıkıp, güvenine dayanan hükümet arasındaki görüş benzerliğine/aykırılığına göre işleyen bir sistem olarak oluşturulmuştur” (Yazıcı, 2002:92-93).

Fransa'nın siyasal sistemi yıllar ve hatta yüzyıllar boyunca kurulmuştur. Fransa, cumhuriyetçi fikirlerin beşiği olarak kabul edilir. 1789'daki Büyük Fransız Devrimi, dünyadaki devrimci süreçlere ivme kazandırdı. Fransa'nın kendisi yıllar boyunca cumhuriyetçi, monarşik ve emperyalist yönetim dönemlerinden geçti.

Günümüzde yarı-başkanlık sistemine örnek olan Fransa’da sistem: Cumhurbaşkanı, başbakan, hükümet, iki meclisli parlamentodan ve Anayasa Konseyi’nden oluşmaktadır (Eroğul, 2012:158-206).

Parlamente düzenlerde olduğu gibi Fransa’da da yürütme iki başlıdır (devlet başkanı ve hükümet). Fakat temel parlamente kurala ters olarak esas yetki devlet başkandır. Bu sebeple, Fransız sistemine parlamente sistem sıfatını bağışlamak olanaksızdır (Eroğul, 2012:158-206).

Cumhurbaşkanının başbakanın ve ilgili bakanların “karşı imzasına” ihtiyacı olduğu gibi tek imza yetkileri de mevcuttur. Başbakanı atamak ve hükümetin görevine son getirmek; meclislere mesaj gönderebilmekte; başbakan ve meclis başkanlarına danıştıktan sonra meclisi dağıtabilmekte; Anayasa Konseyi’nin üç üyesini atamak ve başkanını belirlemekte tek imza yetkisine sahiptir cumhurbaşkanı. Bağışlama, Parlamente’yu olağanüstü toplantıya çağırma, yasaların parlamento tarafından yeniden görüşülmesini istemede karşı-imza gerektiren durumlardır (Eroğul, 2012:158-206).

Fransa’nın adli sistemi, Anayasa’nın "Yargı Üzerine" bölümünde düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı, yargının bağımsızlığının garantisidir. “Hakimlerin statüsü organik yasalarla belirlenir” (<http://law.pp.ru>; Eroğul, 2012:204).

1.4.Parlamente Sistemin Genel Özellikleri

Geleneksel olarak, dünyanın Avrupa kısmı parlamentarizmin doğduğu yer olarak kabul edilir. Ancak, temsili bir ulusal kurum olarak orijinal biçiminin, en eski toplumsal örgütlenme dönemlerden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Türk toplumlarında ise yaşlılar konseyi (aksakallar), millet meclisi, kurultay, olarak günümüzde de varlıklarını korumaktadır.

Farklı ülkelerde parlamentoların yapısı, yetkileri ve isimlerindeki klasik modelden farklı olmasına rağmen, temel işlevleri aynıdır ve parlamento haklı olarak herhangi bir devletin anayasal yapısının dayanağı olarak kabul edilir (<https://slon.kg/> erişim tarihi, 22.09.2018).

Dünyanın pek çok ülkesinden farklı olarak, İngiltere’de, tek bir belge olacak bir Anayasa yoktur. İngiliz Anayasasının kaynağı çeşitli meclis yasalarından - tüzükler, adli kararlar ve anayasal geleneklerden oluşur. Anayasa, parlamento yasasıyla veya anayasal gelenek değişikliği için genel rıza ile değiştirilebilir (Eroğul, 2012:4).

Anayasacılığın ilk başlangıcı İngiltere’de 1215 Magna Carta ile başladığı gösterilir. Mutlak monarşinin sınırsız yetkilerine getirilen ilk sınırlama, kralın mutlak iktidarını ilk sınırlandırma denemesi 1215 tarihli Magna Carta olmuştur (Öztürk, 1999:3; Öztekin,

2011:312). Monark ile halk arasındaki ilişkilerin uzun bir tarihsel mücadele sonucu halk lehine sonuçlanmasıyla parlamenter sistem ortaya çıkmıştır (Gözler, 2012:331).

19. Yüzyılda parlamenter demokrasinin nihai şekli oluşturulmuştur. “Parlamento” (Parliament) kelimesinin ilk kullanımı ise 1230 yılında “Magnum Concilium’un” toplantı yapması anlamında kullanılan bir kavram olarak çıkmıştır (Gözler, 2009:367). Zamanla Witan ile Moot, Model Parlamento’ya ve ardından Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası’nı içeren günümüz haline dönüşmüştür (www.parliament.uk; erişim tarihi: 10.01.2018). Krala ait yasama yetkisinin zamanla seçimle oluşan bir parlamentoya geçmesi yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrılması şeklinde olmuştur.

İngiltere’de yasama organı parlamentodur. Parlamento Lordlar ve Avam kamerasından oluşur. Yasa tasarısı 3 aşamadan geçer. Kural olarak, yasalar her iki meclis tarafından da onaylanması gerekir. Parlamentonun çalışmalarındaki öncü rol, Avam Kamarası’na aittir. Parlamento, görece çoğunluğun çoğunluk sistemi tarafından, genel oy hakkı temelinde doğrudan ve gizli oyla seçilir(www.parliament.uk; erişim tarihi: 10.01.2018).

Yürütme organının başı monarktır. Hükümet başı başbakandır. Hükümet, mecliste en fazla oy veya en fazla sandalye kazanan partinin lideri tarafından kurulur (www.parliament.uk; erişim tarihi: 10.01.2018).

Kuvvetlerin iş birliği olarak da tanımlanabilecek ılımlı bir kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemin genel olarak dört temel özelliği vardır:

i) Yürütmenin çift kanatlı olması parlamenter hükümet sisteminin bir özelliğidir. “Bir yanda devlet başkanı, diğer yanda ise bakanlar kurulu vardır” (Gözler, 2001: 11). Hükümet etme yetkisi daha çok sembolik nitelikte olan Devlet başkanının yürütme yetkisi daha çok bakanlar kurulu tarafından kullanılır. Temel politika başbakan tarafından yürütülmektedir (Turhan, 1989: 53). Bu parlamenter sistemin önemli bir özelliğidir. Bu özellikten uzaklaşmaya başladığı andan itibaren, yani devlet başkanının yürütme yetkisini kullanmada hükümet ile ortağı olacak şekilde güçlendiği durumlarda, parlamenter sistemden ayrılma başlıyor demektir (Öztürk, 1999:14).Başkanlık sistemde ise parlamenter sistemde olduğu gibi “devletin ve hükümetin başı” ayrımı görülmez. Yürütme organı tek başlı olup, parlamenter rejimde ise, iki başlı yürütme olarak gösterir. Bu sistemde Başkan “hem devlet hem de hükümet başkanıdır” (Türküne, 2013:141).

ii) “Devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu”. Parlamentarizmle yönetilen sistemlerde devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu; başkan aynı zamanda yetkisizdir, karşı imza ile devlet başkanının yaptığı işlemlerin sorumluluğunu kabine üstlenmektedir (Turhan, 1989: 51-52). Öztürk’e göre, devlet başkanı parlamento tarafından seçilir ve parlamentoya karşı herhangi bir

sorumluluğu yoktur yani bağımsız hareket eder. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi durumu ise, sistemin parlamenter niteliğini önemli ölçüde zorlar ve belki parlamenter sistemdeki devlet başkanı için öngörülen sembolik niteliğine önemli zarar verebilir (Öztürk, 1999:15).

iii) Bakanların yasamaya karşı siyasi sorumluluğu. Bakanların siyasal sorumlulukları bireysel ve kolektif sorumluluk olmak üzere iki türdür. Bir bakanın parlamentoya karşı şahsen sorumlu olması bireysel sorumluluk iken, kabinenin birlik halinde bir kuruluş olması ve kabine toplantılarında alınan kararlardan her bakanın sorumlu olması dolayısıyla hükümetin parlamentoya karşı sorumluluğu kolektif sorumluluktur (Teziç, 2012: 486-487). Yasama organı çeşitli kontrol vasıtasıyla hükümeti gözetleyebilir ve güvenini kaybettiği durumlarda düşürebilmektedir (Onar, 2005: 74-75). Sistemin başlıca özelliği olarak ‘Bakanlar kurulunun parlamento karşısındaki sorumluluğu’ sayılabilir.

iv) Yürütmenin yasamayı feshi yetkisi. Yürütmenin sahip olduğu fesih yetkisi, meclisin güvensizlik oyu ile hükümeti düşürme yetkisine karşı hükümetin de meclisin varlığına son verebilmesini sağlayan etkili bir araçtır (Teziç, 2012: 490-491). Yürütmenin yasama organını yürürlükten kaldırma yetkisine sahip olması organlar arasında kuvvet dengesini sağlamanın, çıkabilecek uyuşmazlıklar, tikanıkların giderilmesinde halkın hakemliğine başvurmayı mümkün kılmaktadır. Bu yetki bazı ülkelerde devlet başkanı tarafından kullanılabilirken bazı ülkelerde başbakan tarafından kullanılabilir (Yavuz, 2008: 33). Bu ilke, hükümet kollarından birinde aşırı güç yoğunlaşmasına izin vermeyerek birbirlerini tamamlamalarını ve kontrol etmelerini sağlar. Yani Parlamantonun hükümeti düşürebilmesi karşısındaki araç, yürütmenin de Parlamantoyu fesh edebilmesidir. Meclisin görev süresi daha dolmadan görevine son verilmesi durumu fesihtir (Yüksel, (25):43; Kaboğlu, 2009: 134, aktaran: Çağlar, 2017:4).

Parlamentarizm sonraki zaman akımında farklı devletlerin kendine has özellikleri mevcut olmasından dolayı çeşitli nitelikler almıştır. Parlamenter sistemin uygulanışı tüm ülkelerde aynı aşamalarda gerçekleştirildiği mümkün olmadığı, tek çeşit parlamentarizmden söz edilemediği gibi sosyal bilimlerde parlamenter sistemin ortak tek bir tanımlaması hala yoktur (<http://sosyoloji.com/parlamenter-sistem> erişim tarihi: 01.03.2018).

Parlamenter sistemin sosyo-politik ve hukuki açıdan karmaşık olduğunu, ülkenin siyasi rejimi, hükümet biçimi, insanların temsil kurumları, bir veya daha fazla siyaset bilimi kategorisiyle çalışmaları, çeşitli sistemleri, alıştırmaları vb. göstermektedir. En genel anlamda parlamenter sistem denildiğinde, kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan sistem kastedilmektedir. Fakat ülkede parlamantonun olması her zaman hükümet sisteminin

parlamentarizm ya da başkanlık olduğu anlamına gelmemektedir. Örnek olarak, SSCB, Çin, Küba, Suudi Arabistan ve diğerlerini gösterebiliriz (Kurmanov, 2013:116).

Parlamente sistemin niteliğine gelince, yasama, yürütme ayrılığının özelliğine göre “düalist, monist ve çoğunlukçu” olmak üzere üç çeşit girişimden söz edilebilir (Öztürk, 1999:9).

1) Parlamente rejimin yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbiriyle eşit ve işbirliği olacak şekilde ayrılmasını tabir eden “Düalist görüş”tür. Benzer bir ifade ile yasama ve yürütme organları arasındaki eşitlik parlamente sistemin özünü anlatır. Yasama ve yürütme arasındaki dengeyi sağlayan siyasi sorumluluk ve fesihtir; temel hareket noktası ise kuvvetler ayrılığıdır (Öztürk, 1999:10).

2) Yasama-egemen parlamente sisteme bakılacak olursa, parlamente sistemde yasamanın üstün olduğu anlayışının başat olduğu bu sisteme monist (tekçi) parlamentarizm de denir. Bu bakışa göre parlamento, hükümetten üstündür; fakat bu görüş eleştirilmiştir. Gerçekte yürütme üstün konumda olmalıdır düşüncesi baskındır (Özbudun, 1962:9; Öztürk, 1999:11).

3) Parlamente sistem, bir çoğunluğun hükümet sistemini savunan “kabine egemen parlamente sistem” görüşüdür. Günümüzde yasama-yürütme arasında bir özdeşlik oluşmuştur. Hükümetler, kuruluş ve görevleri itibarıyla parlamento çoğunluklarına bağlıdırlar. Parlamente sistemin örneği olan İngiltere’de bile, gerçekte başbakan halk tarafından seçilmektedir. Devlet başkanının başbakanı ataması formaliteden ibarettir (Öztürk, 1999:13). Kabinenin egemen olduğu, yürütmenin parlamentoda çoğunluğa ihtiyacı olduğu İngiltere başlıca örnek verilmektedir.

Sartori (1997:140), hükümetin başıyla, hükümet üyeleri arasında ne tür ilişkiler olabileceğini açıklamaktadır. Parlamente sistemlerin hepsinin iktidarı paylaşma yönelik sistemler olduğunu ve büyük bir çeşitliliğe imkân verdiğini belirtmektedir. Bu yaklaşımın sonucunda Sartori, şu düzenlemeyi yapmaktadır:

-Parti lideri olan ve parlamentonun oyuyla düşürülmesi güç olup kabineyi dilediği gibi atayan ve değiştiren “eşitsizler üzerinde birinci” olan kişi, yürütmenin başıdır.

-Parti lideri olmayabilir, yine de parlamentonun oyuyla düşürülemez ve kabine değişse de makamında kalabilir. Bakanları görevden alabilen, fakat onlar tarafından görevden alınamayan “eşitsizler arasında birinci” başbakan tipidir.

-Kabinesiyle birlikte düşen, takımı üzerinde fazla denetimi olmayan bir “eşitler arasında birinci” başbakandır (Sartori, 1997:140).Görüldüğü gibi, bakanlarını (azledemeyen) denetleyemeyen, onların seçiminde özgür olmayan bir başbakan, durumu kontrol edemez. Uygulamada kabinesiyle birlikte düşen, takımı üzerinde fazla denetimi olmayan bir başbakanın

olması nadiren görülen bir durumdur ve hükümetler başbakanların adlarıyla anılır hale gelmiştir (Yavuz, 2008: 15).

Sartori'nin düzenlemesinde en dikkat çekici unsurlar, 'eşitsizler üzerinde, eşitsizler arasında ve eşitler arasında' şeklindeki kavramlaştırmalarıdır.

Modern parlamenter sistemlerde seçimlerin hedefi, çoğunluğu sağlayarak kabineyi denetlemek değil, hükümeti kurmak için parlamento çokluğunu sağlamaktır. Parlamenter rejimin mevcut olup olmadığının göstergesi, hükümet kurulmasında çoğunluğun iradesinin yansiyip yansımadığıdır. Buna göre "Çoğunluk yürütmeyi oluşturamıyorsa parlamenter rejim yoktur" (Özbudun, 1986:124). Fakat partilerin disiplinsiz olduğu çok partili sistemlerde bu kural her zaman geçerli olmamaktadır. (Öztürk, 1999:13).

Hükümet sistemlerinin kendi içinde demokrasi ve istikrar bakımından olumlu olumsuz yönleri barındırdığı kabul edilir. "Parlamenter sistemin güçlü yanları, başkanlık sisteminin zayıf yanlarını oluştururken; zayıf yanları ise başkanlık sisteminin güçlü özellikleri olarak değerlendirilmektedir"(Gözler, 2010: 612). Parlamenter sistemin temel avantajı olarak sistemin tıkanıklığa yol vermemesi için mekanizmaların, 'güvensizlik oyu' ve 'fesih' gibi çözüm yollarının mevcut olmasıdır. Bu sebeple parlamenter hükümet sistemlerinde kilitlenme, tıkanma ihtimalleri daha da düşüktür. Parlamenter sistemin bu özelliği 'esnek ve çözüm üretebilir' bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Gözler, 2010: 612).

Diğer taraftan parlamenter sistem, anlaşma ve paylaşımdan yana bir yapıya sahiptir. Hükümetin görevde kalması, yasama organının güvenine bağlı olduğundan "kazananın her şeyi kazandığı, kaybedenin her şeyi kaybettiği" başkanlık sisteminin tam karşısıdır. Hükümeti düşürülebilme ihtimalinin varlığı, iktidarı,atacağı adımlarda yasamanın çıkarlarını da göz önüne almaya zorlar (Tunçkaşık, 2015: 15).

"Yürütmenin istikrarsızlığı" sorunu, parlamenter sistemlere doğru eleştirilerin biridir. Bu sistemde hükümet parlamentonun güvenoyuna bağlanmıştır. Dolayısıyla yasama organı tarafından her zaman yetkileri geri alınabilir. Böyle durumlar da etkili bir hükümet istikrarsızlığının nedenlerinin biri olabilir. Çünkü bu sistemde dengeli yürütmenin garantisini veren bir ayarlama yoktur. Diğer yandan da demokrasi düzeyindeki gelişmesi belli bir ülkedeki hükümet istikrarsızlıklarının nedenine bağlanabilmektedir. (Yüksel, 2013: 44).

Sartori ise istikrar konusuna, 'istikrarlı demokrasi ve istikrarlı hükümet' şeklinde ayırarak yaklaşmaktadır. Demokrasinin yıkılmaması gerektiğinin altını çizen Sartori, "Demokrasinin yıkılmaması gerektiği kuşkusuz önemlidir fakat genelde ne yazık ki istikrarlı hükümetin etkin hükümetin "göstergesi" olmasıdır" görüşünü dile getirmektedir. Ona göre sorun, hükümetin ne kadar süre devam ettiği değil, yönetme yeteneğine sahip olup olmamasıdır.

İstikrar kavramının süre ile ilişkilendirilmesi hatalı olduğunu, kesinlikle yeterli şart olmadığını vurgulamaktadır (Sartori, 1997:157).

Sartori ile benzer görüşte olan Linz (1999:155), istikrar konusunu “Denge ya da istikrar belli bir etkin faaliyet ile desteklenmediği sürece pek anlam taşımayan bir siyasi maddedir” ifadesiyle ele almaktadır. Ona göre başkanlık sisteminde belli durumlar (impeachment) hariç hiçbir biçimde görevinden alınamayan başkanın konumu, dışarıdan istikrarlı gözükse de çoğunluğun güveninden çıkmış olan başkan temelde istikrarsız bir yönetime bir sebeptir. Parlamenter sistemde ise işlemeyen verimsiz hükümetin ortaya getireceği istikrarsız yürütmenin tekraren kurulma koşulu mevcuttur. Bu nedenle parlamenter sistemdeki kuvvetlerin yumuşak ayrılığı, hükümeti, başkanlık sistemindeki gibi tıkanıklık krizine düşmekten korur (Linz, 1995:155).

Koalisyon hükümetleri parlamenter sistemlerin zayıf özelliği olarak değerlendirilmektedir. Genelde koalisyon ortaklarının kendi aralarında anlaşamaması, koalisyon hükümetlerini, yönetme yeteneğinden mahrum bıraktığı değerlendirilir. Halkın hükümeti doğrudan belirleyememesi, koalisyon hükümetlerinde yaşanacak başarısızlıklarda hesap sorulacak partinin zor fark edilir olması, seçim sırasında seçmenin hükümete ilişkin yanlış tercih yaptığı savı, parlamenter sistemin demokratik niteliğini zayıflatan nedenler olarak ele alınmaktadır. Farklı partilerden oluşarak, sürekli iktidar mücadelesinde olan koalisyon ortaklarının sorumluluk üstlenmediği durumları ‘yönetemeyen demokrasi’ sorununa yol açarak parlamenter yönetimin demokratik niteliğini zayıflatacaktır (Çağlar, 2017:116).

Çoğunlukla örnek modeller, başkanlık, parlamenter, yarı başkanlık sistemler olarak tercih edilmektedir. Başkanlık sisteminin destekçileri, genellikle güçlü bir yürütme gücü, halkın elinden bir başkanlık görevi alma, bir kontrol ve denge sistemi ve istikrar gibi niteliklerini vurgulamaktadır. Yetenekli ve sorumlu bir hükümet, parlamentodaki muhalefet için geniş fırsatlar, iktidarın değişmesi gibi diğer avantajlar ise parlamenter sisteme atfedilmektedir. (Caoili ve Tolentino vb. 1994: 36, aktaran: Zaznayev, 2013: 155-199).

Başkanlık sistemine yüklenen ve parlamenter sistemin eksi yönleri olarak kabul edilen özelliklerin, aslında doğrudan sistem ile ilişkili olmadığı belirtilmektedir. Sartori, bu durumu, “En iyi uygulanan şekil, en iyisidir” sözleri ile formülize etmektedir (Sartori, 1997:178). Her hükümet sisteminin kendine özgü özellikleri vardır. Bir ülkede başarılı olan hükümet sistemi, başka ülkede, o ülkenin şartlarına bağlı olarak başarılı olamayabilir. O yüzden hükümet sistemi seçiminde ülkenin tarihi, milletin mentalitesi, kendi siyasal gelenekleri, siyasal kültür düzeyi ve ekonomik özellikleri gibi çeşitli unsurlar mutlaka hesaba katılması gerekmektedir.

Özetle, parlamentarizmin, parlamentonun ana rolü oynadığı özel bir devlet iktidar sistemi olduğu sonucuna varabiliriz. Modern toplumda parlamentarizm, temsili demokrasinin hazinesi haline gelir, işleyişine ve doğru organizasyonuna katkıda bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL TARİHİ

Bağımsızlık öncesi ve sonrası Kırgız Cumhuriyeti'nin siyasi tarihi başlıkları altında incelenecek olan bu bölüm, Kırgız anayasaları tarihi ile beraber ele alınmıştır. Günümüz Kırgız devletinin siyasi sistemini anlayabilmek için, ana hatları ile SSCB dönemindeki Kırgızistan tarihini ve 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan günümüze kadar olan dönemdeki Kırgızistan tarihini, iki ana döneme ayırarak incelemek gerekmektedir.

2.1. Bağımsızlık Öncesi Kırgızistan'ın Siyasal Tarihi

Genel Türk tarihi verilerine göre Kırgız etnik kimliği, M.Ö.201 yılında yazıldığı tespit edilen Çin kaynaklarında yer almaktadır (Roux, 2007:87). Kırgızlar, tarihsel süreçte bazı dönemler kendi devletlerini kurarak, bazı dönemlerde ise başka Türk devletlerinin bünyesinde yer alarak tarih sahnesine bu ad ile çıktığı ilk zamandan beri Kırgız adını koruyarak gelmişlerdir. Tarihi vesikalar ve arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular, Enesay Kırgızları kağanatında, devletin klasik belirtilerinin varlığını somut olarak göstermektedir. “Aco”, kağan, ortak bölge, tek devlet dili, kültürel gelenekler ve yaşam biçimi, her bölgeyi “bek”lerin yönettiği merkezi yönetim sistemi, devletin sembolleri-bayrak, arması vb. Ancak Kırgızların yönetim biçimlerine dair yazılı bir yasanın varlığından bugün itibarıyla bahsetmek imkânsızdır. Kırgızlar, tarih sahnesinde var oldukları günden yirminci yüzyılın başlarında kadar olan dönemde, göçebe kültürün yapıtaşı olan ve sözlü yasalardan oluşan ‘töre’ ile idare etmişler/edilmişlerdir.

Modern Kırgız parlamentaryasının kökenleri, gelenekleri arkaik çağda ortaya çıkan kurultay ve cıyın (yığın) halk meclislerine dönüyor. Kurultay, cıyın ve diğer halkın irade organları, modern Kırgız parlamentarizminin doğal prototipleriydi (Kurmanov, 2012).

Göçebe Kırgızlardaki iktidar, Batı tipi hükümet ile özdeşleştirilemez. Analizlere göre, eski ve ortaçağ Kırgızların hükümetinin monarşik bir biçim aldığı, halk meclisleri ve yaşlılar meclisi'nin özel rolü ile hakim olduğunu göstermektedir. Halk meclislerinin Kırgız tarihindeki rolü, Kurmanova göre, farklı zamanlarda farklıydı. Bazı dönemde yöneticileri seçtiler ve faaliyetlerini kontrol ettiler. Ancak tarihte Yenisey Kağanlığı döneminde rolleri asgariye indirildi. Bazı dönemlerde halk arasından seçilen el başçılar yönetse bazı zamanlarda yönetim atadan balaya geçtiği dönemler de olmuştur (Kurmanov, 2013:13).

Bu süre zarfında insanlık, sosyo-ekonomik alanda farklı aşamalardan geçmiştir. Dünya kamuoyu düşüncesinde yaygınlaşan parlamentarizm fikirleri, Kırgızlarda ancak yakın bir

tarihte ortaya çıktı. Fakat bu, Kırgızların halkı temsil alanında hiçbir zaman deneyimleri olmadığı anlamına gelmiyor. Kırgızlarda ilk çağlarda (cıyın, kurultay), yönetime karşı halkın taleplerinin dile getirildiği mecralar olmuştur.

Mehmet Saray, bugünkü bağımsız ve özerk Türk halklarının, eskiden de meclis ve demokrasi fikrine sahip olduklarını belirtmektedir (Saray, 1999:17). Günümüz Kırgız Cumhuriyetinde kurultay, köylerde “aksakaldar keneşi(yaşlılar keneşi)”, toplumsal sorunların tartışıldığı ve karara bağlandığı meclisler olarak hala yaşatılmaktadır. Özbek Türklerinin önderliğinde kurulan Buhara, Hiva ve Hokand hanlıklarında da Kırgızların temsil edildiği birer meclis olmuştur ve ülkeyi, insanları ilgilendiren meseleler bu meclislerde tartışılarak karara bağlanmıştır. Bugünkü manada olmasa bile, o zamanlar toplanan kurultaylar ve bu kurultaya temsilci olarak beylerin seçilmesi, oldukça demokratik nitelikleri taşıyan bir sistemdi (Saray, 1999:20).

Kırgızistan’ın yakın tarihine bakılacak olursa, Kırgızistan SSCB egemenliği altına girmeden önce son olarak 19.yüzyılın ortalarında iç işlerinde bağımsız dış işlerinde Hokand (Kokon) Hanlığına bağlı olarak yaşamıştır.

Kırgızlar, 19.yüzyılın sonundan başlayıp 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde Çarlık Rusya’sının; 1922’den 1990 yılına kadar da SSCB’nin egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır.

Ekim Devrimi (1917) ile Rus Çarlığının yıkılmasının ardından 1922’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. Otokratik bir yönetime karşı yapıldığı iddia edilen devrimle kurulan SSCB, göstermelik (şeklen) bir parlamento kurmuş, ancak bu parlamento hiçbir zaman tam teşekküllü bir yasama organına dönüşmemiştir. Bütün kararlar, iktidarı ele geçiren tek parti elitleri tarafından alınmıştır. Yürütme, yasama ve yargı tek elde toplanmıştır.

Ancak bu duruma karşı çıkan, demokrasi ve çok sesliliği savunan görüşler de ortaya çıkmıştır. Bütün baskılara rağmen diğer SSCB ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan’da da muhalif fikirleri savunan kişi ve gruplar olmuştur. Fakat iktidarı elinde tutan tek parti yönetimi, bu tür faaliyetleri şiddetle yasaklamış ve karşı görüş açıklayan kişileri “el düşmanı-vatan haini” denilerek ağır yaptırımla cezalandırmıştır.

Bu cezalandırmaların toplu halde olduğu örnekler de vardır. Mesela 1916 yılındaki “Ürkün” olayının, Kırgızlar için yirminci yüz yıldaki büyük trajedi olduğu tartışılmazdır. Diğer taraftan Kırgız aydınlara yöneltilen kitlesel tasfiyeler, en başarılı Kırgız yöneticileri ‘rejim’in kurbanları haline dönüştürmüştür (Altımisova, 2017:108).

1918’de Rusya’da çıkan iç savaşta, Türkistan bölgesi en güçlü direnen merkezlerden biriydi. Rus rejimine karşı ayaklanmada Kırgız halkının az sayıda olmaları ve ilkel silahları ile

hedefine ulaşması mümkün değildi. Bu ayaklanma Türk dillerinde “ürkmek” fiilinden “Ürkün” ismiyle adlandırılmıştır (<https://kgghistory.akipress.org> erişim tarihi:10.01.2018).

Rusya'nın genelde Türkistan coğrafyasındaki özelde Kırgız topraklarındaki hakimiyeti, SSCB'nin dağılması ile sonlanmış (Kamalov, 2011:(02)-8).

SSCB'nin ülkelerle gönüllü birlik temelinde kurulduğu iddia edilse de Rusların Kırgızistan'ı dört bölgeye bölerek egemenliğine alma süreci ağırlıklı olarak silah kullanımına dayanmaktadır. 1855 yılında başlayan ilk çatışmalar, 1922 Mayısının sonunda tüm Kırgızistan topraklarında Sovyet iktidarı kurulması ile sonuçlanmıştır.

- Kırgızlar 1924'e kadar Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlıydı.
- 1924'te Kara-Kırgız Özerk Bölgesi adını aldı.
- 1936'da Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline gelerek Sovyetler Birliğini oluşturan 15 birlik cumhuriyetinden biri olmuştur (Kaseinov ve Najimudinova, 2017:235; www.tbmm.gov.tr eriş. Tar: 22.03.18).

Aşağıda bağımsızlık öncesi Kırgızistan'ın siyasal tarihi Anayasa tarihi ile beraber açıklanmaktadır.Kırgız anayasasının gelişmesini aşağıdaki aşamalara ayırabiliriz:

1. Kırgız devletliğinin ilk Anayasası, ataerkil feodal sistemden sosyalizme geçiş sürecinde 1929'da kabul edilmiştir. Başka bir deyişle, Kırgızistan devletinin özerkliği şeklindeki anayasası proletaryanın diktatörlüğü dönemine, sosyalizmin temellerinin inşası dönemine denk gelmiştir (1929).

2. Kırgız devletliğinin konsolidasyon ve sosyalizmin inşası bitimindeki anayasası. Başka bir deyişle, Kırgız devletliğinin bir Sovyet cumhuriyeti şeklindeki anayasası (1937).

3. Gelişmiş sosyalizmin inşasını konsolide eden Kırgız devletinin Anayasası. Başka bir deyişle, Kırgız devletinin daha da gelişmesini pekiştiren anayasa (1978).

4. Bağımsız bir Kırgızistan devleti anayasası (1993).

5. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası (2010).

O zamanki Kırgız halkının önderleri İshak Razakov, Yusup Abdrakmanov, Kasım Tınıstanov, Torokul Aytmatov ve başkalarının önderliğiyle Kırgızlar da devletinin bağımsızlığı için mücadele içinde oldular. Orta Asya Halkların mücadelesi sonucu olarak, 14 Ekim 1924'te Özbek SSC'i (Tacik ASSR dahil), Türkmen SSR, Kazak SSR'nin bir parçası olan Kara-Kalpak özerk bölgesi ve RSFSR'nin¹ bir parçası olarak Kara-Kırgız özerk bölgesi biçimini aldı.

1925'te, 'Kara-Kırgız Özerk Bölgesi', Kırgız Özerk Bölgesi olarak değiştirildi. Bu noktadan itibaren, ilk defa, Çarlık döneminde idari bölgelere bölünmüş olan Kırgızlar tek bir

¹Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR, Rus RSFSR), Rusya'nın 1918 - 1991 yılları arasında giydiği isimdir. Adı, 1936 Anayasası ve 1937 Anayasası tarafından resmîleştirildi.

özerk bölge çerçevesinde bir araya geldi. Bu, Kırgız halkının istikrarlı bir bölge topluluğunun oluşmasına, bağımsız bir ulusta birleştirilmelerine katkıda bulundu (Altıışova, 2017:108).

1 Şubat 1926'da Kırgız Özerk Bölgesi, 'Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti' adını almıştır. Ulusal devletliğin daha da gelişmesi, aşamalı olarak 1929'da ilk Kırgız anayasasının, 1936'da yeni SSCB Anayasası'nın kabul edilmesiyle ilişkiliydi. Bu karar 1937 tarihinde Kırgız SSC Anayasasında kabul edildi (www.open.kg, <http://kghistory.akipress.org> erişim tarihi: 10.01.2018).

2.1.1. 1929 Tarihli Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin İlk Anayasası

İlk Kırgız Özerk SSC Anayasası 30 Nisan 1929'da kabul edildi. Bu Anayasa 97 maddeden oluşuyordu:

Anayasa "Genel Esaslar", "Sovyet iktidarının yapısı üzerine", "Yerel Yönetimler Üzerine", "Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Bütçe Hakları", "Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin RSFSR ve SSCB ile yasama ve yönetim alanındaki ilişkisi hakkında", "Oy hakkı", "Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümetinin bayrağı ve sınırları, Arması üzerine" bölüm başlıklarını taşıyordu.

1929 Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'nın özellikleri: Cumhuriyetin çok yapılandırılmış ekonomisi; ekonomideki varlığın sadece sosyalist yaşam tarzı değil, aynı zamanda küçük ölçekli üretim ve özel sektöre ait bir yaşam biçimi olması; Zenginler (bay-manap) katmanı; demokratik olmayan bir seçim sisteminin olması.

Temsilde işçi sınıfı, en yüksek köylü sınıfından daha çok sayıda delege tarafından temsil edildi. Genel oy hakkı belirlenmemiştir. Belirli kategorilerdeki vatandaşlar oy haklarından mahrum bırakılmıştır (Soodonbekov, 1999:92-93).

Tüm yasalar (kararnameler, kararlar ve yetkililerden çıkan diğer normatif yasalar) aynı anda Kırgız ve Rusça'da yayınlandı.

1929'da kabul edilen Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ilk anayasası A.Orozbekov'un başkanlığında hazırlanmıştır (Altıışova, 2018: (22)111-125).

Kırgız halkının önderleri, politik liderleri Y. Abdrakhmanov, B. Isakeev, A. Orozbekov, K. Tınıstanov, İ. Razakov, T. Aytmatov ve başkalar ulusal devletliği genişletmeye ve pekiştirmeye devam ettiler fakat ne yazık ki 1937-1938'de siyasi baskına uğramışlardır (Altıışova, 2018(22): 111-125). Argümanlarını savunarak, SSCB Yüksek Sovyeti'ne Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini Birlik cumhuriyetleri hakları konusunda eşitleme konusunda ricada bulundular. 5 Aralık 1936'da SSCB'nin İkinci Anayasası, SSCB VIII Konseyleri Kongresi'nde, kabul edildi. Kırgız halkının önderlerinin çabaları sonucunda Kırgız

Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülerek 23 Mart 1937'de, SSCB'nin eşit cumhuriyeti olan Kırgız SSC'i kabul edildi (<http://kghistory.akipress.org> erişim tarihi: 10.01.2018).

İlk Kırgız anayasasının kabulü ile ileride Bağımsızlık için bir yol açılmış olsa da, Anayasada belirlenen maddeler “göstermelik” olarak kalmıştır. Tek partili sistem demokrasi, insan hakları, yayın, siyaset özgürlüğüne izin vermemiştir.

2.1.2. 1937 Tarihli Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Anayasası Aralık 1936'da Olağanüstü VIII SSCB Konseyleri Kongresi tarafından onaylandı. Bu anayasanın 2.Bölümü Devlet Cihazı başlığı ile, 13.Maddesinde: “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, eşit Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin gönüllü birliği temelinde kurulan federal bir devlettir” ve 15 cumhuriyetten oluşmuştur.

1937 Anayasasında Kırgızistan SSC Anayasası, SSCB anayasasının temel ilkelerine uygun olarak inşa edilmiştir ve aynı zamanda Kırgızistan'ın ulusal bir cumhuriyet niteliğini yansıttığı anayasanın sosyal yapı, yüksek ve yerel otoriteler ve idare, mahkeme ve savcılık, vatandaşların temel hak ve görevleri, seçim sistemi bölümlerinde yansdı. Devlet yapısı ile ilgili olarak, Kırgızistan SSB'i üniter bir devlettir. Kırgız parlamentosunun yetkileri, 1937 Anayasasına uygun olarak, 18 Temmuz 1938'den 1994'e kadar, doğrudan seçilen Kırgız SSB'i tarafından seçilen tek kameralı Yüksek Kurul tarafından yürütüldü.

1929 Anayasası'nın aksine, bu Anayasa, İşçi Köylüler ifadesini SSCB'nin İşçi Vekiller olarak değiştirdi. Bu değişim, Sovyetleri sınıf temsil organlarından çalışan tüm çalışanların temsilcilerini birleştiren organlara dönüştürmek anlamına geliyordu. Anayasa, tüm gücü, tüm Sovyet halkına, temsilci organlarının Sovyet Çalışan Halk Vekilleri - olduğunu gösterdi.

Yeni Anayasa, seçim yasasıyla ilgili önceden var olan kısıtlamaları ortadan kaldırdı ve gizli oylama ile eşit ve doğrudan oy hakkı kazandırma ilkesini korudu.

1937 tarihli ikinci Kırgız SSB Anayasasının Özellikleri olarak daha demokratik ve ilk kez parlamentarizmin başlangıcı olduğu söylenebilir. Seçim yasasında önceden var olan kısıtlamaları iptal etti ve gizli oyla demokratik evrensel, eşit ve doğrudan oy hakkı ilkesini pekiştirdi, ayrıca yönetim biçimini bürokrasiyi azaltmak amacıyla basitleştirdi. Birçok organın (Sovyetler Kongreleri, Sovyetler Merkez Seçim Komitesi, Merkez Seçim Komitesi Başkanlığı ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı) yasa koyuculuk yapan durumu ortadan kaldırdı. 22. Maddede, ‘Kırgız SSB Yüksek Sovyeti'nin Kırgız SSB'nin tek yasama organı’ olduğunu belirtilmiştir. SSCB'nin bir parçası olan Kırgız SSC devlet egemenliğini korudu. Anayasa

uyarınca devlet egemenliğinin taşıyıcısı Cumhuriyet Yüksek Konseyi'ydi (www.vb.kg/docer.tar: 10.01.2018).

1937 tarihli Kırgız SSB Anayasası'nın daha demokratik olduğu söylenebilir. Ancak, Sovyet devletinde vatandaşların tüm hak ve özgürlüklerinin, en azından 1950'lerin başına kadar sadece kâğıt üzerinde kaldığı belirtilmelidir.

1937 Anayasası neredeyse 40 yıl boyunca çalıştı ve muhtemelen en rekor kıranı olmuştur.

24 Haziran 1938'de, ilk kez, Kırgız SSC'nin ülke çapında seçimler yapıldı. 284 milletvekili seçildi. 18 Temmuz 1938'de, Yüksek Kurulun ilk oturumu yapıldı. Kırgız SSB Yüksek Sovyeti'nin dördüncü ve beşinci toplantılarında milletvekili sayısı 329'a yükselmiştir (www.vb.kg/docer.tar: 10.01.2018).

2.1.3. 1978 Tarihli Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası

15 Mart 1978'de, Kırgız SSC Yüksek Sovyeti Cumhurbaşkanlığı toplantısında Anayasa taslağı kabul edildi ve temel olarak onaylandı (Turgunbekov, 1980:47).

Kırgız Sovyeti 20 Nisan 1978'deki dokuzuncu toplantısının olağanüstü sekizinci oturumu, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yeni bir Anayasasını kabul etti. Yeni Anayasa İşçi ve medeni haklarını ve sakinlerinin sorumluluğunu genişletti, kamu ve özel yaşamdaki yasaların yanı sıra devlet çıkarlarını daha ayrıntılı olarak dile getirdi. Ancak, değiştirilmiş ifadeler dışında, devlet sistemi fazla değişmediğinden yeni bir şey ortaya koymadı (<https://www.vb.kg> erişim tarihi, 10.01.2018).

Kırgız SSC 1978 tarihli Anayasasının özelliğine bakarsak, 1978 tarihli Kırgız SSC Anayasası SSCB Anayasasının hüküm ve ilkelerine tam olarak uyuyordu. (<http://kghistory.akipress.org> erişim tarihi: 22.10.2018).

1978 tarihli Kırgız SSB Anayasasının Özellikleri olarak;

-Kırgızistan halkının egemenliğinin bulunduğu devlet ve devlet dışı örgütlerin (devlet, KPSS², kamu kuruluşları, işçi kolektifleri) birleşimi olarak bütün Sovyet toplumunun birleştirilmesi;

-ilk önce politik bir sistem kavramını tanıttı;

-devlet iktidarının temsili organlarının rolünü arttırma gereğini yansıtıyordu;

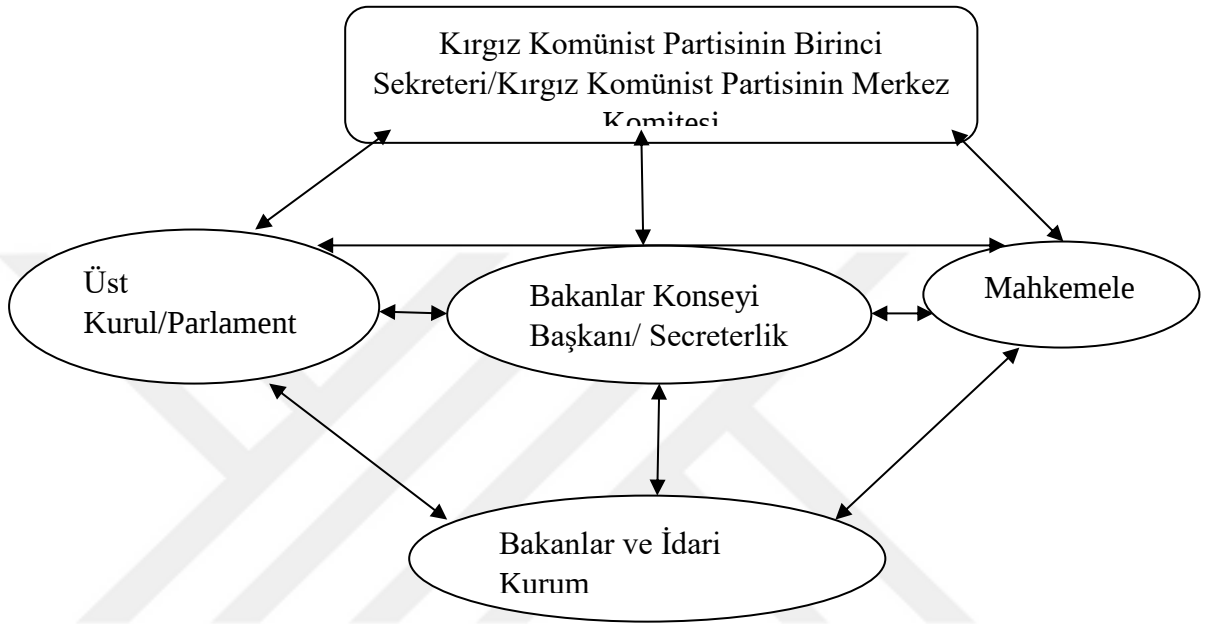
-ilk defa halkın hakları ile ilgili özel bir bölüm vardı;

-vatandaşların hak, özgürlük ve görev alanlarını genişletmek,

²Sovyetler Birliği Komünist Partisi, 1917-1991 yıllar arası Sovyetler Birliği'ni yöneten parti.

-Kırgız SSC'i, SSCB'de birleşmiş diğer Sovyet cumhuriyetleriyle birlikte egemen bir Sovyet sosyalist devleti olarak tanımlanır(<http://kghistory.akipress.org> erişim tarihi: 22.10.2018).

Şekil 1'de SSCB zamanında Kırgız SSC'nin devlet yapısı verilmiştir. Anayasa'da iç işlerinde ne kadar bağımsız görünse de kararlar merkeze (Moskova) bağlıydı.

Şekil 2.1. Sovyet döneminde Kırgızistan'daki Politik-İdari Sistemin Yapısı

Kaynak: Dukenbayev and Hansen (2003). "Understanding Politics in Kyrgyzstan". DEMSTAR Research Report No. 16, Department of Political Science, University of Aarhus, Denmark

SSCB'de, asıl yasama gücü Genel Sekretere ve Parti Merkez Komitesinin Siyasi Bürosuna aittir. SSCB Yüksek Sovyeti, yalnızca çoğaltılmış parti direktifleri vererek onlara yasama eylemleri şeklini verdi.

1978 Anayasası, gizli oyla genel, eşit, doğrudan oy hakkı ilkelerini muhafaza etti.

Sonuç olarak, Kırgız SSC'nin, devlet gücünün bağımsız bir şekilde kullanılması için gerekli temel yetkilere sahip olduğu sonucuna varabiliriz. Anayasa, çeşitli kamusal ve devlet yaşam alanlarındaki farklı güçlerini ayrıntılı olarak muhafaza etmiştir (<http://kghistory.akipress.org> erişim tarihi, 10.01.2018). 1980'lerin sonunda, SSCB "hem merkezi planlamanın başarısızlıkları yüzünden hem de sistemin devlet otoriteriyenizmi ile olan ilişkisi nedeniyle harcanıp bitmiş olduğu açığa çıkmıştır" ve artık modern dış zorluklarla yüzleşemedi ve sosyo-ekonomik gerileme iç çelişkileri daha da şiddetlendirdi (Heywood, 2016:40).

Sovyet döneminde parlamentarizmin gelişiminin tamamen kesintiye uğradığını söyleyemeyiz. Sovyet döneminde Kırgız SSC'nin Yüksek Sovyeti de jure (hukuki durum) Kırgız Cumhuriyetinin ana iktidar kolu olsa da, de facto (fiili durum) iktidar Kırgız Komünist Parti Sekreterinin elindeydi. Yani yasama, yürütme ve yargı erklerini kontrolünde tutan yetkiler sadece Komünist Parti'nin temel ideolojik ilkeleri ve Moskova yönetimi tarafından sınırlanmıştır.

24 Ekim 1990'da "Kırgız SSC Başkanı görevinin kurulması ve Kırgız SSC'nin Anayasa'ya değişiklik yapılması ve eklerin getirilmesi üzerine" kanun'un kabulü ile birlikte Cumhuriyet'te devlet iktidarı örgütlenme sistemi çarpıcı bir şekilde değişti.

15 Aralık 1990'da Kırgız Cumhuriyeti'nin Parlamenterleşme süreci için önemli olan "Kuvvetler ayrılığı" ilkesi Devlet Egemenliği Hakkında Kararname'de benimsenmiştir.

Genel olarak, devletin kurulması aşamasında Kırgız halkı için özerk bir cumhuriyet şeklini alması, sonraki dönemde bağımsızlık kazanmak için temel olmuştur. SSCB zamanında Kırgızistan'ın eğitim, sağlık gibi alanlara yükseliş olmasının yanında genel olarak Kırgız devlet anlayışı, devlet geleneğinin zayıflamasını ters tarafı olarak belirtmek gerekir.

Burada belirtmek gereken durum Sovyet döneminde, Kırgız parlamentosu kalıcı ve profesyonel olmayan bir temelde çalışan, Sovyetler şeklinde yeni temsilci organlara sahipti. Ancak, yasa tasarlayan ve kabul eden milletvekilleri yeminli bir parlamento haline gelmedi, çünkü gerçek yasa koyucular tüm güç dahil tek parti aygıtının elindeydi. Sovyet döneminin bu "miras" yönetim şeklinin etkisi hala Kırgızistan'daki duruma yansımaktadır. Sovyet yönetiminin aşağıdaki özellikleri, günümüz Kırgızistan'da hala mevcuttur:

- Sınırlı bir parlamento ve zayıf bir yargı sistemi;
- Komut tipi, yukarıdan aşağıya yönetim tarzı;
- Uluslararası kabul görmüş standartlara dayalı profesyonel bir kamu hizmeti sisteminin olmaması.

2.2. Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'ın Siyasal Tarihi

Orta Asya'nın tam ortasında yer alan Kırgızistan, "Rusya-Avrupa, Arap-Müslüman, Fars ve Çin gibi dört farklı" medeniyetin birleştiği yerde bulunarak jeo-politik-ekonomik açıdan ve kuzey-güney, doğu-batı bölgeleri arasında bir bağlantı niteliği taşıması açısından önemli konuma sahiptir (Kaseinov ve Najimudinova, 2017:235).

SSCB'nin Anayasasında belirtilen haklara dayanarak, Kırgızistan Aralık 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991'de ise bağımsızlığını ilan etmiştir.

31 Ağustos 1991'den sonraki ilk en önemli olaylar: Kırgızistan Komünist Partisi'nin faaliyetlerinin durdurulması ve 12 Ekim'de Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ilk seçimlerinin yapılması olmuştur.

Bağımsız bir devlet olarak Kırgızistan'ı yaklaşık iki yüz ülke tanıdı. Yabancı devletler cumhuriyette elçilikler ve konsolosluklar açmaya başladı. Kırgız diplomatik misyonları diğer ülkelerde de ortaya çıktı. 5 Mayıs 1993'te Kırgızistan Anayasası kabul edildi, devletin yasal dayanaklarını koruyarak bağımsız bir ülkenin ekonomik temeli kuruldu. 10 Mayıs 1992'de BDT ülkelerinden ilk olarak Kırgızistan kendi ulusal para birimini tanıttı.

Kırgızistan'da demokrasiye doğru gelişmeler daha bağımsızlıktan önce atılan adımlarla başladı. Başka bir ifadeyle diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde Komünist Partide görev alan bireylerin ülkelerinde devlet başkanlığına seçilirken, Kırgızistan'da Cumhurbaşkanlığına beklenmedik bir şekilde iktidara genç akademisyen Askar Akayev gelmiştir (Abazov, 2002: 508).

1991 yılında seçilen Askar Akayev'in Kırgızistan'ın ilk başkanlığını yaptığı bu dönemde otoriter rejimden demokratik sisteme geçmek için kısa sürede önemli adımlar atılsa da tekrardan kısa sürede ülkenin demokrasi düzeyine ters etki eden durumlar yaşandı. 1991-2010 arası kısa bir süre aralığında Akayev ve Bakiyev dönemi Kırgızistan'ın siyasi hayatında Cumhurbaşkanlığının önderliğinde Yürütmenin, Yasama ve Yargı üzerindeki üstünlüğü devam etmiş ve bu konu siyasi gündemde sürekli tartışılır olmuştur. Gerek Akayev gerekse Bakiyev döneminde yaşanan Cumhurbaşkanı ile Parlamento arasındaki yetki mücadelesi aynı zamanda Kırgızistan'da ortaya çıkan halk ayaklanmalarına sebep olduğu söylenebilir (Coldoşev, 2017:271). Kırgızistan için Orta Asya'nın “demokrasi adası”³ söylemi tartışılır hale gelmiştir.

En zor, ama aynı zamanda verimli dönem, egemenliğin ilk yıllarıydı. Yaklaşık 75 yıldır Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak yaşamıştır ve önceden ekonomik olarak merkeze bağlı Kırgızistan SSCB çöktüğünde kendi kaderi ile baş başa kalmıştır. Ülke, nüfusa temel malları sağlamak için çabalamıştır. Piyasa ekonomisi yaratmaya odaklanan sistemik dönüşüm sürecine, pek çok BDT ülkesinde olduğu gibi, benzeri görülmemiş bir ekonomik gerileme eşlik etti. 1992-1995 döneminde üretimde ve nüfusun yaşam standardında bir düşüş olmuştur (<http://kghistory.akipress.org/> erişim tarihi 30.08.2018).

Öte yandan, SSCB'nin son yılları ve bağımsızlık sonrası ilk yıllarda çok seslilik ortamındaki liberalleşme rüzgarlarının etkisi ile Kırgızistan çok partili sisteme geçmiştir. Bu bağlamda Kırgızistan'da faaliyet sürdüren siyasi partilerin sayısı artıp, siyasi gündem zenginleşmesine rağmen halka doğrudan etki edebilecek parti niteliğe sahip olamamıştır.

³ Anderson (1993) bkz.

Burada halkın siyasal bilincinin zayıf olması, partilerin kurum kimliğinin yeterince yerleşik hale gelmemesi sebeplerinden bazılarıdır. Bu nedenle, kurulan partiler pek çok zorluklarla karşılaşmıştır ve karşılaşmaktadır. (Koychuyev, 2002:15-16;).

Parlamentonun temsili niteliği yeterli işleyişi için en önemli olan insanların görüşlerini ifade etmek için siyasi partilerin önemi büyüktür. Kırgızistan'da çok partililik olsa da siyasi arenada parti sistemi gelişmemiştir 2018 itibarıyla Kırgızistan'da 225 siyasi parti kaydedilmiştir. Kırgızistan'daki yerel ve parlamento seçimleri parti listelerine göre yapılmaktadır. Bunlara katılan yaklaşık 20 aktif siyasi örgüt var (www.shailoo.gov.kg). Kırgızistan'da siyasi sistemin geliştirilmesi ve oluşum dinamiklerini yeterli kadar yansıtılmamaktadır ve sayılı partiler: “Ak Col”, “Akşumkar”, “KSDP⁴”, “Ata Meken”, “Önügü-progress” ana siyasi partiler iktidarda faaliyette bulunmaktadır(<http://kghistory.akipress.org/> erişim tarihi 30.08.2018).

1995-2010 arası dönemde parti sisteminin çok partili bir formatta daha net hatlar elde etmesine rağmen, düşük halk bilinci ve siyasal kültür düzeyi; nüfusun düşük sosyal ve politik faaliyeti ve özellikle kırsal kesimde çoğunluğu oluşturan ülke nüfusu; parti inşasında pratik deneyim eksikliği parti gelişmesini olumsuz yönde etkilediği belirtilmelidir.

Araştırmacılar ve siyaset bilimciler, Kırgızistan nüfusunun mevcut partileri ideolojik platformlarıyla ayırt etmediğini belirtti. Mesela, Partiye oy veren halk, öncelikle ideolojik platformu için değil liderleri oylar. Seçim sürecinde programlar ve fikirler arasında bir mücadele değil, parti liderlerinin vaatleri ve vaatleri arasında bir mücadele var.

Partilerin ortaya çıkması ve oluşması için gerçek ideolojik ve politik önkoşulların bulunmaması, Kırgızistan'daki mevcut parlamenter sisteminin temel sorunlarından biridir. Dolayısıyla, siyasi partilerin şu anki Kırgızistan siyasi sistemi içindeki önemi asgari düzeydedir, henüz siyasi bir kurum olarak kök salmamışlardır, genellikle bunlar çeşitli siyasi ve yarı politik grupların geçici oluşumlarıdır.

Bu bağlamda Kırgızistan halkı her ne kadar siyasal kültür düzeyinin düşük olsa da başkanın otoriteye yol vermesine tepkisi diğer komşu ülkelerden farklı olarak Kırgızistan'ın iç dinamiği Parlamente'ye yansımıştır (<https://rus.azattyq.org/>, erişim tarihi 03.04.2018).

Kırgızistan'ın ilk iki eski cumhurbaşkanlarının da parlamentoda ve halkın desteğini kaybettiğinde cumhurbaşkanlığı otoritesinin belirli bir süresi, ciddi çatışmalara ve siyasi çıkmaza neden olduğu görülmüştür. Bu sıralar demokratik değerlere daha da zarar vermeden halk protestoları ve meclis kararlarının yardımı ile “eski cumhurbaşkanlarından “eks-eski” statüsünü alma (dokunulmazlık statüsü)” konusunda ciddi çalışmalar yürütülmektedir

⁴Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi.

(<https://tr.sputniknews.com> erişim tarihi 06.09.2019).Bu nedenle, sabit cumhurbaşkanlığı süresi şartları jeopolitik konumu göz önüne alındığında, Kırgızistan için bir sorundur. Bu sorunun çözümü de parlamenter sisteme geçilerek resmileştirilmiştir.

7 Nisan 2010'daki kanlı olaylardan sonra Bakiyev'in ülkeyi terk etmesinden sonra Kırgızistan'da Geçici Hükümet'in oldukça radikal davranışları ile parlamenter sistemin ilk tohumları atılmıştır. Yeni Anayasa çalışmaları sürdürülmüş ve 27 Haziran 2010'da referandum yolu ile Kırgızistan'da parlamenter yönetim sisteme doğrultulan, bağımsızlıktan sonra ikinci yeni anayasası kabul edilmiştir.

Kırgız parlamentosu 2010 tarihli Anayasanın 58.maddesinin 7.fikrasına dayanarak sıradaki Cumhurbaşkanı seçimlerini 30 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirmeye karar vermiştir. 30 Ekim 2011'de gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçiminde Almazbek Atambayev seçmenlerin %62.52 oyu ile kazanmıştır. 2010'tarihli Anayasanın 3.bölümüne getirilen önemli değişikliklerden biri de Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin bir dönem ile sınırlanması olmuştur. Siyasi uzmanlar, Kırgızistan'ın dördüncü Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'i, "akrabalarını iktidara getirmeyen, yolsuzlukta görülme, ancak çoğu zaman duygulara kapanan" bir siyasetçi olarak nitelendiriyor. "Aynı zamanda adli sistemin sorunlu alanlardan biri olarak kaldığı belirtilmektedir. Ancak, alandaki reformlar için sağlam bir temel atılmıştır" (<https://rus.azattyq.org> erişim tarihi 18.12.2018).

Altı sene sonra, 15 Ekim 2017'de seçmenlerin %54.22 oyu ile Kırgızistan'ın beşinci Cumhurbaşkanı olarak Sooronbay Ceenbekov seçilmiştir (<https://shailoo.gov.kg/> erişim tarihi, 20.12.2018). Kırgızistan'ın bağımsızlığından bu yana ülkede büyük sorun yolsuzluk meselesi olmaktadır. Ceenbekov'un göreve başladığından bu yana yaptığı en iyi açılım temiz siyaset algısını oluşturacak biçimde yolsuzlukların üzerine giderek geçmiş yönetimde bulunanlardan hesap sorulmasını sağlamasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDE HÜKÜMET SİSTEMİ

1993 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Anayasasının 1. Maddesi “Kırgız Cumhuriyeti (Kırgızistan) egemen, üniter, demokratik, yasal, laik, sosyal bir devlettir” demektedir.

2010 yılına kadar Kırgızistan hükümet şekli başkanlıktı. 27 Haziran 2010 tarihli yeni Anayasa’ya getirilen değişikliklerle Kırgızistan hükümet sistemi parlamenter sisteme geçmiştir. Bu bölümde Kırgızistan’ın başkanlık ve parlamenter sistemi dönemleri (1993-2010) Anayasalara göre, yasama, yürütme, yargı bölümleri ele alınacaktır.

3.1. Başkanlık Sistemi Dönemi (1991-2010)

Kırgızistan’da Başkanlık sistem dönemi 1991-2010 yıllar aralığını kapsar. 1993 Anayasası, yarı başkanlık (başbakan-başkan) şekline uygun maddeleri kapsayarak Fransız anayasasına benzer maddeler içermektedir. Cumhurbaşkanı ile birlikte aynı zamanda başbakan da çalışmaktaydı (Elebayeva, 2002:103).

Diğer yandan da, anayasadaki “Kırgızistan’ın cumhurbaşkanına, hükümet üyelerini ve idarî birimlerin yöneticilerini görevlerinden alma hakkı verilmekteydi” 46.maddesi, Kırgızistan’daki hükümet sisteminin yarı başkanlık sisteminden değişik olduğunu belirtmektedir (46.madde).

“Cumhurbaşkanına yasama yetkileri verilmekteydi”. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Joğorku Keneş’e yasa tasarısı sunması; Parlamento tarafından kabul edilen yasaları imzalama veya (veto etme hakkı) gözden geçirme ve ülke genelinde karar yayınlama gibi geniş yetkilere sahiptir (Elebayeva, 2001 (7): 104, 46-53maddeler).

3.1.1. 1993 Anayasasının Genel Çerçevesi

1993 Anayasası ile Kırgızistan’da otoriter rejimden liberal demokratik sisteme geçişin hukuki temelleri başlanmıştır. Anayasanın 7.maddesi, 1.fıkrasına göre, yasama, yürütme ve yargı makamları bağımsız olarak birbirleriyle koordineli çalışır. Anayasanın belirlediği güçlerin ötesine geçme hakkına sahip değildir.

1993 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'na göre, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki devlet gücü aşağıdakiler tarafından temsil edilir ve uygulanır (7.madde):

- Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

- Kırgız Cumhuriyeti Parlamentosu-Joğorku Keneş⁵ (yasama gücü).
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ve onun yürütme yetkisi organları (yürütme gücü)
- Kırgız Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi, Yerel mahkemeler ve Kırgız Cumhuriyeti hakimleri (adli makam).

3.1.1.1. Yürütme Organı. Cumhurbaşkanı

Anayasanın 3.bölümü cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini taşımaktadır.

Cumhurbaşkanının görevleri, devletin iç ve dış politikasının ana yönlerini tanımlamak, Kırgız Cumhuriyeti'ni ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde temsil etmek, Kırgız Cumhuriyeti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak, devlet organlarının birliğini ve sürekliliğini sağlamak, devlet organlarının koordine edilmesini sağlamaktır (madde 42, 3.fıkra).

Cumhurbaşkanı, beş yıllığına seçilir. Bir kişi üst üste ikiden fazla dönem için seçilemez olarak geçiyor (43.madde).

Madde 46 Cumhurbaşkanının görevlerini içermektedir:

- Anayasa ile belirlenen şekilde Başbakanı ve Hükümet üyelerini atar;
 - Başbakanın istifası için bireysel üye taleplerini kabul eder;
 - Başbakanın; Hükümetin göreve gelmesine karar verir;
 - Hükümetin bir üyesini Başbakanın önerisiyle ya da kendi önerisiyle muaf tutmak;
 - Başbakanın talebi üzerine idari bölüm başkanları ve diğer yürütme organlarını atar; kendi veya Kırgız Cumhuriyeti Başbakanı'nın önerisi üzerine İdari bölüm başkanı ve diğer yürütme makamından görevden alma hakkına sahiptir;
 - Başbakan ile görüşülerek yerel devlet idareleri başkanlarını atar veya onları görevden alabilir;
 - Devlet Sekreterini atar, statüsünü ve yetkilerini belirler;
 - Güvenlik Konseyi ve diğer koordinasyon organlarını oluşturur ve yönetir;
 - Devlet Muhafız Servisini ve ona bağlı Ulusal Muhafızları oluşturur;
 - Devlet organlarını doğrudan Başkana bağlı ve Sorumlu olan devlet organlarını oluşturur, kaldırır ve yeniden düzenler, başkanlarını atar ve görevden alır;
- 1993 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'na çok geniş yetkiler verilmiştir.
- Kendi girişimiyle referandum atar; Parlamentonun (Joğorku Keneş'in) toplam milletvekili sayısının çoğunluğu olan en az 300 bin seçmen girişimi için referandum

⁵Kırgız Cumhuriyeti'nde yasama organı -Joğorku Keneş'tir. 'Keneş' danışmak, genişlemek, değerlendirme yapmak, konuşmak, konsey anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür.

yapılmasına karar verir. Cumhurbaşkanı, Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerin Baş Komutanıdır, Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin üst komutanlarını belirler, atar ve görevden alır. Cumhurbaşkanı, Başbakan önerisi üzerine savunma, ulusal güvenlik, içişleri, dış ilişkiler ve onaylardan sorumlu devlet organlarının yetkilerinin uygulanmasını sağlar; başkanlarını ve başkan yardımcısını atar ve görevden alır.

Kırgızistan'ın ilk 5 Mayıs 1993 tarihli Anayasası'na, 10 Şubat 1996 tarihli Kanun'un yanı sıra 1996, 17 Ekim 1998, 2003 referandum kararı ile değişiklik ve ilaveler yapıldı.

İlk referandum 30 Ocak 1994'te yapıldı. Akaev'in yetkilerini yeni anayasaya göre yasallaştırmayı amaçlıyordu. Cumhurbaşkanı Akayev halktan 'cumhurbaşkanlığı yetkileri bakımından değişikliklerin yasallaştırılması gerektiğini ve cesaretli, kararlı bir şekilde davranmak için halkın desteğine ihtiyacı olduğunu dile getirerek' referandum yoluyla görevini tamamlama isteğini onaylamalarını istedi.

Bu referandumun bir sonucu olarak Akaev'in görev süresini 1996 yılına kadar tamamlamasına izin verildi. Merkez Seçim Komitesi'nin raporuna göre katılım yüzde 95.94, oy verenlerin yüzde 95.34'ü cumhurbaşkanı lehine oy kullandı (<https://shailoo.gov.kg> erişim tarihi 20.05.2018).

2000 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili tartışmalar seçimden önce başlamıştır. Çünkü 1993 Anayasasında “bir kişinin iki kereden fazla Cumhurbaşkanı olması” durumuna engel koyulmuştur.

Akayev'in 2000 yılına kadar bu hakkını kullanmış olmasından dolayı yeni seçimlerde Cumhurbaşkanlığına aday olarak adaylığını yine koyması Anayasaya göre mümkün olmamaktaydı. Fakat buna rağmen Akayev'in Anayasa Mahkemesine aldıracağı karar ile sorunu kendi lehine çözdürerek adaylığını ilan etmiştir. Buna çözüm Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1978 Anayasası ile Kırgız Cumhuriyeti 1993 Anayasasının birlikte ele alınıp yorumlanması ile mümkün olmuştur. Anayasa Mahkemesinin gerekçeli kararına göre, Akayev 1990'da ilk Cumhurbaşkanı seçildiğinde 1978 Anayasası'na göre seçilmiştir. Ancak yeni Anayasa 1993 yılında kabul edildiğine göre Akayev 1995'te 1993 Anayasasına göre bir defa Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş sayılmaktadır (Dukenbaev ve Hansen, 2003:16-31).

Böylece 1993 tarihli Anayasasına 1996, 1998, 2002 ve 2003 yıllarında değişiklikler ve eklemeler getirilmiştir. Ayrıca 1996 tarihinde gerçekleşen Anayasa referandumu ile Cumhurbaşkanının yetkilerinin lehine önemli genişleme ve parlamentonun yetkileri aleyhine kısıtlamalar olmuştur.

Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonraki anayasal gelişmeler “cumhurbaşkanı” ve “parlamento” arasında uyumsuzlukla şekillenmiştir. 1991-2005 yılları arasında o zaman

iktidardaki Akayev gerçekleştirilen hiçbir parlamento seçimi yasama organının kurumsallaşmasına izin vermemiştir. 1993 tarihli Anayasası, Cumhurbaşkanına tek yönlü kontrolü ile referanduma gitme imkanı tanımıştır. Cumhurbaşkanının da bu yetkiden kendi otoritesinin lehine, parlamentonun oyun göz ardı ederek yararlandığı görülmüştür. Kırgız Cumhuriyeti Anayasasında 1994-2003'e kadar yapılan değişikliklerin hepsi Cumhurbaşkanlığı otoritesinin güçlü duruma getirilmesi, parlamentonun ise zayıflatılması doğrultusunda gerçekleştirmeleri içermiştir (Alkan, 2010: 4).

3.1.1.2. Hükümet

Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti, Kırgız Cumhuriyeti'nin en üst yürütme organıdır.

Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin faaliyetlerine Kırgız Cumhuriyeti Başbakanı başkanlık etmektedir. Hükümet, Kırgızistan Cumhuriyeti Başbakanı, Başbakan Yardımcısı, bakanlar ve Kırgız Cumhuriyeti devlet kurullarının başkanlarından oluşmaktadır. Hükümetin yapısı Başbakanın önerisinde Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir ve Joğorku Keneş tarafından onaylanır (70.madde).

Kırgız Cumhuriyeti Başbakanı:

- Hükümet üyelerinin görevlerine atanmak üzere Cumhurbaşkanın onayına sunar;
- Kırgız Cumhuriyeti idari bölümlerini oluşturur ve kaldırır;
- İdari bölüm başkanlarını atar;
- Bölge ve Bişkek şehrinin devlet idareleri başkanlarının görevlerine atanmak üzere adaylarını Cumhurbaşkanın onayına sunar;
- Yerel idarenin rızasıyla, bölge ve şehir devlet idareleri başkanlarının, bölge devlet idareleri başkanlarının ve Bişkek şehrinin önerisi üzerine atama yapar ve görevden alır.
- Kırgız Cumhuriyeti Başbakanı'nın atama ve işten çıkarma kararları, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yürürlüğe girer.
- Başbakanlık makamına adaylık, yeni toplantıya Joğorku Keneş'in ilk toplantısı tarihinden itibaren en geç beş iş günü içinde sunulacaktır.
- Atanan Başbakan, Hükümet yapısını ve Hükümet görevlerinin adaylarını belirler.
- Hükümetin yapısı, atamasından itibaren yedi iş günü içinde Başbakan tarafından Joğorku Keneş'e onaylanmak üzere sunulur;
- Savunma, ulusal güvenlik, içişleri ve dış ilişkilerden sorumlu olan Hükümetin üyeleri hariç olmak üzere, Hükümet üyelerinin görevlerine aday adaylar, Hükümet yapısının onaylandığı tarihten itibaren beş iş günü içinde Cumhurbaşkanı'na sunulur.

-Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin çalışmaları Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından kontrol edilmektedir. Cumhurbaşkanı, Hükümet toplantısına başkanlık etme hakkına sahiptir (72.madde).

-Başkan, Hükümet üyeliğini adaylık tarihinden en geç üç gün sonra atayacaktır (70-76.maddeler).

3.1.2. Yasama Organı. Joğorku Keneş

Kırgız Cumhuriyeti'nde yasama organı-Joğorku Keneş'tir. 'Keneş' danışmak, genişlemek, değerlendirme yapmak, konuşmak, konsey anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür (<http://www.tdk.gov.tr> erişim tarihi 02.05.2019).

Joğorku Keneş'in bir milletvekili dokunulmazlık hakkına sahiptir. Joğorku Keneş'teki oylama sonuçları veya milletvekili faaliyetleri ile ilgili olarak ifade edilen görüşler için yargılanamaz. Bir milletvekili, olay yerinde yakalandığı durumlar dışında tutuklanamaz, aramaya ya da kişisel araştırmaya maruz bırakılamaz. Joğorku Keneş'in bir milletvekili kamu hizmetinde, adli makamlarda herhangi bir görevi üstlenmeye ya da girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaya yetkili değildir. Bir milletvekili, ancak istifa etmesi, bir suç işlediğinde, yasal olarak yetersiz olduğunu ve yalnızca Joğorku Keneş'in gerekçeli kararı ile ilan vermesi durumunda görevinden mahrum edilebilir (madde 56).

Joğorku Keneş'in görevleri:

-Kırgız Cumhuriyeti yasalarının kabulü; değişikliklerin ve bunlara yapılan eklemelerin tanıtılması ve bunların uygulanmasının kontrolü;

-İç ve dış politikanın ana yönlerinin belirlenmesi;

-Cumhuriyet bütçesinin onaylanması ve uygulanmasına ilişkin rapor;

-Kırgız Cumhuriyeti para politikasının belirlenmesi;

-Kırgız Cumhuriyeti'nin sınırlarını değiştirmek; cumhuriyetin idari-bölgesel yapısının sorunlarını çözmek;

-Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçim tarihi belirlemesi;

-Merkez Seçim ve Referandum Komisyonunun oluşturulması;

-Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine, Yüksek Mahkeme Başkanı, Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Mahkeme Yargıçlarının milletvekili ve yargıçlarının teklifi üzerine

-Kırgız Cumhuriyeti Hükümet yapısının onaylanması;

Joğorku Keneş milletvekilleri, seçim bölgelerinde beş yıllığına gizli oyla genel, eşit ve doğrudan oy hakkıyla seçilen 105 milletvekilinden oluşuyor. Her seçim bölgesinden bir seçmen bir oy hakkına sahiptir. Seçmenler doğrudan ve eşit şartlarda seçimlerde yer alır (54.madde).

Joğorku Keneş'in yasama işlevlerini kapsayan 64-68. maddelere göre, yasama başlatma hakkı, Joğorku Keneş, Cumhurbaşkanı, Hükümet, Yargıtay, Yüksek Ekonomik Mahkemesi ve 30.000 seçmen için girişimde bulunanların milletvekillerine verilmiştir.

Anayasaya göre, Joğorku Keneş'e gönderilen bir taslak, komitelerde Joğorku Keneş'in zeminini değerlendirmek üzere gönderecek olan Heyet'e (Presidium) gönderilecek olan komisyonlarda görüşülecek. Anayasanın değiştirilmesi veya ilave getirilmesi durumunda, Joğorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının 2 / 3'ünden az oy alması gerekecektir.

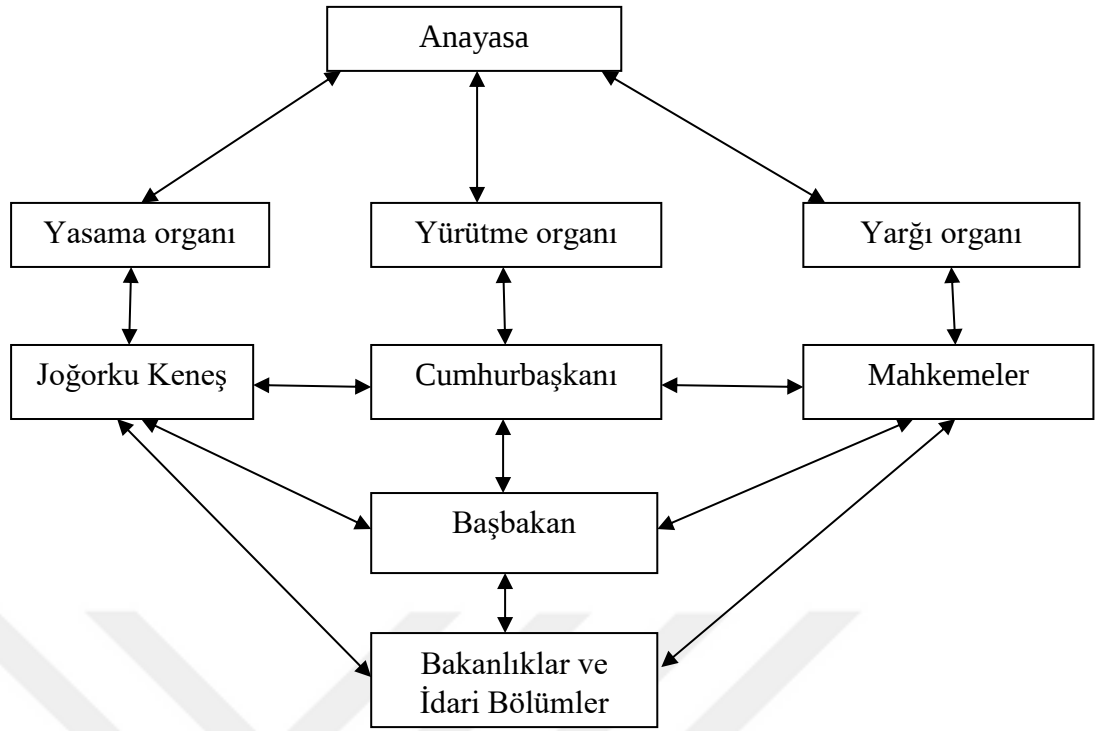
3.1.3. Yargı Organı

1993 Anayasasının önemli özelliklerinden biri de, Anayasa'nın korunmasında en yüksek mahkeme olan Kırgız Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin (bir anayasal kontrol organının) varlığıdır. Anayasa Mahkemesi Anayasa Mahkemesi Başkanı ve yedi hakimden oluşmaktadır (Madde 82). Anayasa Mahkemesi, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nın korunmasında en yüksek adli otoritedir.

1993 Anayasasına göre, yargı işlevi Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme, Yüksek Ekonomik Mahkeme ve Yerel mahkemeler tarafından temsil edilmektedir.(Bişkek şehri mahkemeleri, ilçe ve belediye mahkemeleri, bölgesel ekonomik mahkemeler, askeri mahkemeler ve tahkim mahkemeleri) (79.madde).

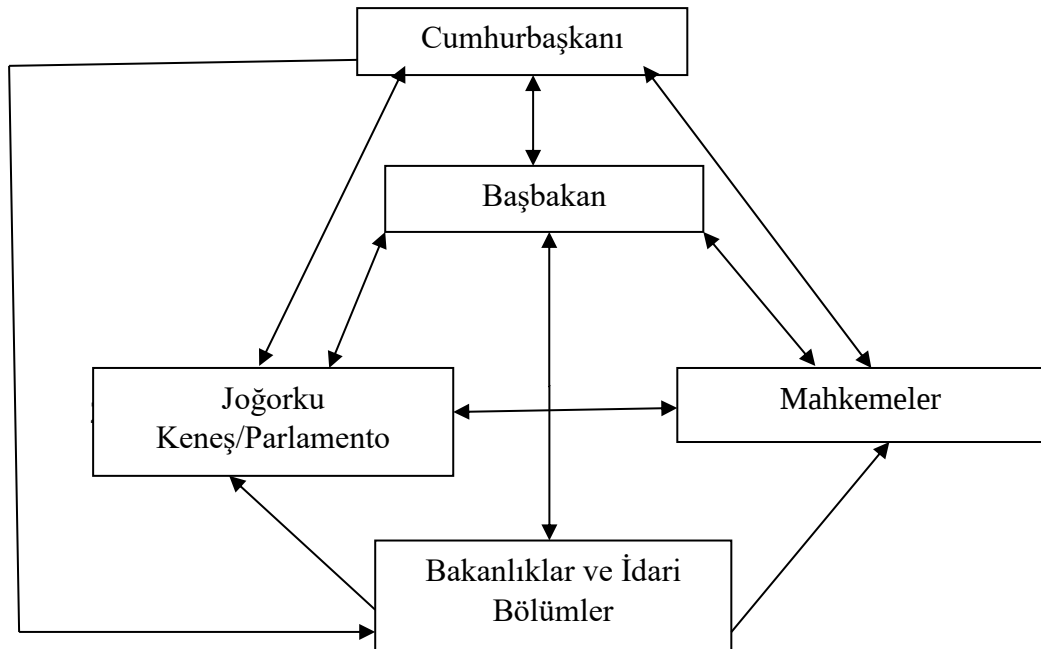
Bir yargıç, yalnızca Anayasa ve Yasaya tabidir. Bir yargıç bütünlük ve dokunulmazlık hakkına sahip olmalı ve statüsüne uygun olarak sosyal, maddi ve bağımsızlığının diğer güvenceleri sağlanacaktır (79.madde).

Cumhuriyet Yüksek Mahkemesi, hukuki, cezai ve idari işlem alanında en yüksek adli otoritedir (madde 83).

Şekil 2.2. 1993 Anayasa'ya göre Kırgızistan'ın Siyasi İdari yapısı

Kaynak:Dukenbayev and Hansen (2003). "Understanding Politics in Kyrgyzstan". DEMSTAR Research Report No. 16, Department of Political Science, University of Aarhus, Denmark

Şekil 2.3. Pratikte Anayasa'daki kuvvetler ayrılığının çalışması

Kaynak: Dukenbayev and Hansen (2003). "Understanding Politics in Kyrgyzstan". DEMSTAR Research Report No. 16, Department of Political Science, University of Aarhus, Denmark

Yukarıdaki şekilden görüldüğü üzere Anayasada şekil 2’de gözüken devlet yapısı gerçekte 3.şekildeki hali almıştır. Yürütmenin (Cumhurbaşkanının) yetkilerinin genişlemesi yasanın (Joğorku Keneş) yetkilerinin sınırlandırılmış ve yargının bağımsızlığı yürütmenin (Cumhurbaşkanının) lehine değiştirilmesi başkanlık sisteminin otoriterliğe kaymasına sebeplerden biridir. Cumhurbaşkanlığı hükümet biçiminin oluşturulması, ülkedeki otoriter eğilimlerin güçlenmesine ve ülkedeki onaylanan demokratik reformların yavaşlamasına yol açmaktadır.

Kırgızistan’da devlet yönetim biçimi 1991’den 2010’a kadar başkanlık ve yarı başkanlık arasında kesin çizgisi olmayan rejimde, yani siyasal rejiminin niteliği konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Kuvvetler ayrılığı sert biçimde olmazsa da, sistemin yarı-başkanlık olduğu yönünde yorumlara yol açmasına ‘Başbakan ve bakanlar kurulunun varlığı’ neden olarak gösterilirken;

- Başbakanın ve bakanlar kurulunun (Joğorku Keneş’e değil) devlet başkanına karşı sorumluluk taşıması,

- Anayasa’da Cumhurbaşkanının Joğorku Keneş’i feshedebileceği üzerine bir organizasyonun mevcut olmaması,

- Yürütme erki devlet başkanı ve başbakandan oluşsa da, devlet başkanının başbakan ve diğer bakanların karşı imzaları olmaksızın kendi başına kararlar üstlenebilmesi nedeniyle bu kısımda görülen Kırgızistan’ın 1991-2010 arası hükümet sistemi “başkanlık sistemi” olarak değerlendirilmiştir.

3.2. Parlamenter Sistemi Dönemi (2010-...)

27 Haziran 2010 tarihinde kabul edilen bugün Kırgızistan’da yürürlükte olan Anayasa, halk oylaması sonucu kabul görmüştür. 2010 Anayasasının 3.maddesinde açık şekilde kuvvetler ayrılığı ilkesinin “en temel ilkelerden biri” olduğu belirtilmektedir (3.madde). Özellikle hiç bir grubun, örgüt veya kişinin devlet sınırları içinde siyasal gücü tek elde tutamayacağı belirtilerek bunun “en ağır suçlardan biri olduğu” vurgulanmaktadır (5.madde). Bu bağlamda Cumhurbaşkanının görev süresine 6 yıl ile sadece bir dönemle görev yapabilme sınırlaması girmiştir (61.madde). 2010 Anayasası Cumhurbaşkanı’nın yetkilerine birçok önemli kısıtlamalar getirmesi nedeniyle “parlamenter” bir sisteme geçişin temelleri yapılmıştır.

3.2.1. Kırgızistan'ın Parlamenter Sisteme Geçiş Süreci

Kırgızistan'da hem 2005'teki Lale Devrimi, hem de 2010'daki Devrimi'ni dünyada ve özellikle de Orta Asya'da hızlı bir demokrasi ilerlemesi olarak değerlendiren Batı'nın aksine, Rusya bu tür demokratik girişimler için serin tepki gösterdi.

Rusya, Kırgızistan'daki çatışmaların barışçıl bir şekilde çözülmesine ve böyle bir aşırılık olmadan kalkınmaya ihtiyaç duymadığını açıkça vurgulamaktadır. “Devrim” olgusu Rusya'nın patronluk politik sistemine kötü bir örnektir; Kırgızistan'daki istikrarsızlık, diğer cumhuriyetlerin otoriter rejimlerine rağmen, aynı zamanda Avrasya bölgesi güvenliği için, Orta Asya'daki güvenlik risklerinin artması anlamına geliyor; “Devrimler” bölgedeki kontrol gücü zayıflatır, devrimler Birleşik Devletler tarafından bölgedeki girişimlerin ele geçirilme riski taşır (Urmanbetova, 2014:(1)23-167). Orta Asya ve özellikle Kırgızistan üzerindeki en önemli güvenlik kontrol etkili araçlarından biri KGAÖ⁶, bölgesel zorluklara ve askeri-politik ve askeri-stratejik nitelikteki tehditlere karşı koymak için tasarlanmış ana devletlerarası araç olarak kabul edilir. Kırgızistan her zaman Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü kararlarına bağlı kalmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya'da ve özellikle Kırgızistan'da önemli bir uluslar arası büyük aktörü temsil etmektedir. ABD'nin Kırgızistan'a olan taraflı tavrı öncelikle Orta Asya bölgesinin tek ülkesinde meydana gelen renk devrimleriydi. Orta Asya bölgesi ülkeleri ile ABD arasında yeni bir ilişki turu Eylül 2001'deki trajik olayların ardından başladı. Antiterör Koalisyonunun kurulması, 7 Ekim 2001'de Afganistan'da bir operasyon başlattı (Urmanbetova, 2014(1)23:169).

Operasyonun gerçekleştirilmesi için, Orta Asya devletlerinin Afganistan'ın komşularının önemi güncellendi, Özbekistan'da (Karshi Khanabad) ve Kırgızistan'da askeri üsler kuruldu (Aralık 2001'de, Manas Uluslararası Havaalanı bölgesinde Ganci hava üssü açılmıştır). ABD'nin uzun süre istediği açıktı ve Afganistan'daki savaş sadece bir bahaneydi. Manas'ın temelinde oluşturulan güçlü elektronik istihbarat altyapısı, Amerikalıların yalnızca KGAÖ devletlerinin değil, aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti gibi büyük bir Kırgızistan komşusunun da faaliyetlerini izlemelerine izin verirdi. Fakat üs 2014 yılı sonunda kapanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, faaliyetlerinde Orta Asya stratejisinde kendisini bir yöne sınırlamamış, Orta Asya ülkelerinin çalışmalarında ve çeşitli uluslararası projelerde yer alma konusunda birçok yönden başarmıştır. ABD'nin faaliyetlerinin en önemli vektörleri sivil sektör bazıları oldukça başarılı olan birçok sivil toplum kuruluşunun oluşumu ve finansmanıdır (Urmanbetova, 2014(1) 23:169).

⁶Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, kısaca KGAÖ, Örgüt'ün temelleri 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent'te imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması'na dayanmaktadır.

24 Mart 2005'te Kırgızistan'da 15 yıl boyunca cumhurbaşkanı olarak görev yapan Askar Akayev'in ülkeyi terk etmek zorunda kalması ile tarihte bu gün “Lale Devrimi” olarak kaldı. O zamandan beri, bu olaylara çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Tarihçilere göre, sebepler açısından bir devrim, ancak sonuçlara göre, böyle adlandırmak imkansızdır. Gerçekleşmemiş bir devrim olarak adlandırılabilir.

2005 yılında iktidar değişimi sonrasında ise, yeni lider Kurmanbek Bakiyev, başlıca amacının Kırgızistan'da demokrasi ve liberalizmin gelişmesi ilan ettiği ve hükümetin parlamenter sistemin inşaatı yolunda devam edileceği belirtmişti. Fakat Haziran 2005'te başkan olarak seçilmesinden sonra, Bakiyev'in yavaştan fikrinden kayarak, siyasi durumunu stabilize etmek için anayasa reformu kullanarak başkanlık sistemi güçlendirmeye yöneldi ve bu da yine iktidarda tekelleşmeye yol açtı. 7 Nisan 2010'daki olaylar, Kırgızistan'da siyasi iktidarın halk ayaklanmaları sonucunda sıradaki değişimi sona erdi. Başlıca nedenler arasında, cumhurbaşkanının ve çevresinin (aile) elindeki gücün yoğunlaşması, yaygın yolsuzluk ve bütün bunlar, nüfusun yaşam standardında gözle görülür bir düşüşün arka planında gerçekleşmesiydi.

Halk iradesinin bir sonucu olarak, aynı zamanda dış güçlerin de belli bir destekleriyle gerçekleşen “darbe” sonucu hükümet Kırgız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ne geçti. 19 Mayıs'ta Roza Otunbayeva, yeni hükümet kararnamesiyle 31 Aralık 2011 tarihine kadar geçici dönem Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir. BDT tarihinde ve Orta Asya ülkelerinde ilk kadın başkan olarak Kırgız siyasi tarihine geçmiştir.

Bununla birlikte, nesnel sebepler, şartlar olmadan ülkeye hiçbir devrim ihracatı kolay olmadığı söylenebilir. Kırgızistan'daki “devrim” arifesinde ortaya çıkan gerçek durum şudur:

- Parlamento seçimlerine hile karıştırılması (Joğorku Keneş),
- İlk devlet başkanın kişisel çıkarlarından dolayı sistemin otoriterliğe kayması
- Kırgız hükümetindeki yönetim zafiyeti
- Kim tarafından ne amaç kurulduğu bilinmeyen çok sayıdaki sivil toplum örgütü
- Görünür amaçları dışında gizli amaçlara hizmet ettiği ileri sürülen STK'ların çokluğu.

Kurmanov'un belirttiği gibi, Kırgızistan parlamenter demokrasisinin önemli bir özelliğini vurgulamaktadır. Milletvekillerinin kişisel çıkarların önceliğine bağlı olarak farklı siyasi koşullara uyum sağlama yeteneğidir (Kurmanov, 2013(16)-117). Bu, Kırgızistan'daki demokrasinin gelişiminin niteliği ve gerçek demokratik kurumların ve siyasi kültürün olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun her zaman demokrasinin gelişmesine katkısı olmayacağını, iktidar değişikliğine gidildikten sonra siyasi elitin değişmeyen eğilimleri nedeniyle ülkede yeni reformlara gidilmeden öncekiye benzer sürecin tekrarlanabilirliğini vurgulamaktadır” (Hale 2006: 305-329; Alkan, 2012(61):6). Bu çerçevede, Gürcistan ve

Kırgızistan'da, olaylar Ukrayna'da olduğu gibi aynı senaryo boyunca gelişti. Akayev siyasi istikrarı sağlamak için cumhuriyetin başkanı oldu. Ancak, kişisel çıkarlarını izlemiş ve özelleştirme sürecini bölgesel ve ekonomik oyuncular üzerindeki kontrol mekanizmalarını yeniden kurmuştur.

Kırgızistan Orta Asya'da jeostratejik açıdan önemli konuma sahip ülkedir. Bu doğrultuda Erica Marat Kırgızistan'ı 24 Mart'a getiren olaylara çok fazla vurgu yapmadan: Kırgız halkının asıl amacı, memnun olmadıkları rejimi yani, otoriter sisteme yol vermemek, değiştirmek olduğunu belirtmektedir (Marat, 2006:118).

Akçalı, bütün bu ilerlemelerin sonraki süreçte Kırgızistan'ın parlamenter sistem ile ilerlemesinde, daha demokratik bir toplumu elde etmekte büyük etkisi olabilirliğini belirtiyor. Ancak süreç içerisinde Kırgızların kendine ait tarihi, medeni, siyasi ve ekonomik koşullarında dikkate alınmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. SSCB'nin dağıldıktan sonraki dönemde bu koşullar Kırgızistan'da siyasal istikrarın sağlanamamış olmasının bir nedeni olabilirliğine bağlamaktadır (Akçalı, 2012:198).

3.2.2. Parlamenter Sistemin Temel Bilgilerinin Kırgızistan'ın 2010 Anayasasında Yansıtılması

Parlamentarizm, farklı ülkelerin kendine özgü koşullarından dolayı sonraki dönemde giderek daha fazla çeşitlenmiştir. Ancak, parlamenter sistemin kurulmasının tüm ülkelerde benzer aşamada olduğu söylenemez ve günümüzde tek bir parlamentarizm tanımı yoktur (<http://sosyoloji.com/parlamenter-sistem> erişim tarihi: 01.03.2018).

Demokrasi, hukuk devletinin olmazsa olmaz şartlarından biridir ve bu kısımda önce Kırgızistan'ın demokrasideki yerine yer verilmektedir. Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra demokrasideki yeri yönünde komşu devletlerine göre önemli mesafe kaydetmiştir. Bazen yürütme organı tarafından, kimi zamanlar yargı organının etkilerinin yerine getirmemesi boyutunda bağımsızlık ilkesine ters düşen durumlar gözlemlenmektedir. Elbette demokrasinin temelleri hala yeterince yerleşmeyen ülkede herhangi bir sistemin yerleşmesi ve çalışması kolay değildir. Yine de Kırgızistan için "hukuk devleti ilkesine yakın olan devlettir" tanımı daha uygun olacaktır. 2017 yılında Dünya Adalet Projesi (JWP) tarafından hazırlanmış olan ülkelerin Hukukun Üstünlüğü sıralaması raporunda Kırgızistan 113 ülkenin arasından 82.sırada yer almıştır (<https://t24.com.tr> erişim tarihi, 22.06.2017).

Araştırmada, ülkeleri sınıflamak için beş ölçüt kullanılmıştır. Kırgızistan hükümetin şeffaflığı kategorisinde 43.sırada, cezai adalet kategorisinde 101.sırada, hukuk mahkeme sınıflandırmasında 84.sırada, düzenleyici uygulamalarda 89.sırada, hükümet gücünün

sınırlanmasında 75.sırada, kamu düzeni ve güvenliğinde 51.sırada, temel haklar kategorisinde 80.sırada, yolsuzluğun bulunmamasında 104.sırada yer almıştır.

The Economist dergisinin 2018 yılında 165 bağımsız ülkeye yaptığı araştırmada demokrasi ölçütlerine göre incelenen ülkelere on üzerinden puan verilmiş ve dünyadaki devletler dört sınıfa ayrılmış: Tam demokrasiler, Kusurlu demokrasiler, Melez rejimler, Otoriter rejimler. Demokrasi açısından Kırgızistan 10 üzerinden 5.00-5.99 sırasında yer alıp melez rejim olarak geçiyor (<https://www.eiu.com/> erişim tarihi, 19.01.2019).

Yukarıda görüldüğü gibi, Kırgızistan'ın nispeten iyi puan aldığı konular hükümetin şeffaflığı kategorisi, hükümet gücünün sınırlanması, kamu düzeni ve güvenliği olmuştur. Görüldüğü gibi de cezai adalet ve yolsuzluğun bulunmasında 113 ülkenin içinden son sıralarda yer almıştır (<https://t24.com.tr> erişim tarihi 19.01.2019). Burada Kırgızistan'daki seçimler açısından yorum yaparsak, uluslar arası uzmanlar tarafından son seçimler genel olarak hukuka uygun olarak değerlendirilmiştir. Siyasi kültürde, devletin işlevlerinde ve siyasi katılımı eksiklikler olmasına rağmen, genel olarak sivil toplum zayıf sayılmaz. Medya ve basın özgürlüğü komşu ülkelere nispeten özgür sayılır, halkın genel olarak tavrı demokrasiden yanadır. Ülkede yüksek yolsuzluk oranıyla adaletin bağımsızlığı en çok sorun yaşanan alandır.

Kırgızistan'da Parlamenter sistemin teoride görülen temelleri ne derecede uygulanıyor olduğunu parlamenter sistemin ana özelliklerine dayanarak aşağıdaki gibi değerlendirebiliriz:

Teoride kuvvetlerin iş birliği olarak da tanımlanabilecek ılımlı bir kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemin genel olarak dört temel özelliğine bakılmıştır:

- Çift başlı yürütme.
- Devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu.
- Bakanların yasamaya karşı siyasi sorumluluğu.
- Yürütmenin yasamayı feshi yetkisi.

Kırgız parlamenter hükümet sisteminde yürütme organı iki başlıdır. Bir yanda “cumhurbaşkanı”, ikinci kanadı ise “bakanlar kurulu” mevcuttur. Günümüz Kırgız Hükümeti durumuna bakılırsa genel olarak hükümetin genel siyasetini tayin eden kişi başbakan geçmektedir. Cumhurbaşkanının hükümet etme yetkisini daha çok sembolik niteliğe getirerek, temel politika başbakan tarafından yürütülmesi için çalışmalar devam etmektedir.

Çift yürütme parlamenter sistemin önemli bir özelliğidir. Devlet başkanının yürütme yetkisini kullanmada kendine tanındığı hakları aşması durumlarda, parlamenter sistemden ayrılma başlıyor demektir (Öztürk, 1999:14). Bu özellikteki sapmalar yani Kırgızistan örneğinde görüldüğü durumda parlamenter sistem henüz oturmamıştır sonucunu çıkabilir.

Parlamentar sistemlerde devlet başkanının siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır. Kırgızistan'da ise Cumhurbaşkanı halk tarafından 6 yıllığına ikinci kere seçilememe şartıyla seçilir (bölüm 3, 61.madde). Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi durumu ise sistemin parlamentar niteliğini önemli ölçüde zorlar ve belki parlamentar sistemdeki devlet başkanı için öngörülen sembolik niteliğine önemli zarar verebilir (Öztürk, 1999:15).

Yürütmenin sahip olduğu fesih yetkisi, meclisin güvensizlik oyu ile hükümeti düşürme yetkisine karşı hükümetin de meclisin varlığına son verebilmesini sağlayan etkili bir araçtır (Teziç, 2012: 490-491). Bu yetki bazı ülkelerde devlet başkanı tarafından kullanılabilirken bazı ülkelerde başbakan tarafından kullanılabilir (Yavuz, 2008:33).

Sorumluluk ve fesih; parlamentar sistemde yasama ve yürütme organları arasındaki dengeyi sağlayıp, meclisin hükümete karşı düşürebilme aracıdır, aynı zamanda yürütmenin meclisi feshedebilmesidir. Fesih, seçilen Parlamentonun görev süresinin belirli bir süresi sona ermeden görevine son verme durumudur (Yüksel, 25:43; Kaboğlu, 2009: 134, aktaran: Çağlar, 2017:4).

Hükümet, faaliyetlerinde Joğorku Keneş'e karşı Anayasanın öngördüğü sınırlar dahilinde sorumludur. Başbakan her yıl Joğorku Keneş'e Hükümetin çalışmaları hakkında bir rapor sunar. Toplam milletvekili sayısının üçte birinin girişimi üzerine, Joğorku Keneş Hükümete güven duymadığını ifade edebilir. Hükümete güven duymadığına dair bir karar, Joğorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının oy çokluğu ile kabul edilir. Hükümete güven duymadığını ifade ettikten sonra, Başkan Hükümetin istifasına karar verme ya da Joğorku Keneş'in kararına katılmama hakkına sahiptir (madde 85).

Kırgızistan, bağımsızlığını kazanmasından bu yana neredeyse her yıl hükümet değişikliğine gitmek zorunda kalmasından dolayı istikrarsız ülkeler sıralamasında üst sıralarda yer aldığı söylenebilir. Sartori bu noktada (1997:151), 'rejimin istikrarı başka, istikrarlı hükümet başkadır' ifadesinde bulunarak, istikrarlı hükümetlerin her zaman etkin hükümet anlamına gelmeyeceğini savunmaktadır. Ona göre hükümetler hem uzun süreli hem iktidarsız olabildiğine göre, hükümet istikrarı ifadesi sadece süre ile ilgilidir. Hükümetlerin düşmemesi gerektiğinin önemli olmadığı, yönetme yeteneğine sahip olup olmadıklarının daha önemli olduğunu vurgulamaktadır: "İstikrarlı hükümet, etkin hükümetin kolaylaştırıcı şartı olabilir ama kesinlikle yeterli şartı değildir" (Sartori, 1997:152).

Burada Sartori'nin hükümetlerin istikrar ve etkinlik başlığını açıklamak yerinde olabilir. Etkinlikten yoksun hükümetin, kötü yönetime karşı en iyi savunma aracı olduğudur, ne kadar az etkin olursa o kadar az zararı olur; diğer yandan etkinlikten yoksun hükümet de zararlı olabilir (kaynakların israfı) ifadelerinde bulunmaktadır (Sartori, 1997:150-151). Bu nokta

Kırgızistan’da etkin olmayan hükümet için doğru tespittir. Pratikte Kırgızistan hükümetlerinde kararlı başbakanın sistemin tıkalı olduğundan kararlı olmasına rağmen işi götüremeyip Joğorku Keneş tarafından güvensizlik oyuyla düştüğü durumlar mevcuttur. Demek ki, bu durum Kırgızistan’da parlamenter sisteminin yerleşmesinde zararlı olmasıyla diğer yandan etkinlikten yoksun hükümetin kolay değişmesi açısından olumlu yönleri olabilir.

Joğorku Keneş’in bir vekili, milletvekili görevini ve Joğorku Keneşin genel kurullarında oy kullanma hakkının korunması şartıyla Başbakan veya Birinci Başbakan Yardımcılığına atanabilir. Başbakan veya Birinci Başbakan Yardımcılığı görevine atanan bir milletvekilinin diğer yetkilerinin uygulanması ve sınırlandırılmasına ilişkin usul ve koşullar kanunla belirlenir (madde 72).

3.3. 2010 Anayasasının Genel Çerçevesi

Otunbayeva döneminde (2010-2011)parlamenter sisteme geçişte atılan önemli adım; kuşkusuz 2010 yılında kabul edilen yeni anayasa olmuştur.Yeni Anayasada öncelikli yasal olarakCumhurbaşkanının yetkilerini sınırlamak, Başbakan ve Parlamentonun yetkilerinde genişleme yapmak ön planda olmuştur. (Coldoşev, 2017: 270).

Cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlanması, sistemin çalışmasında denetim yetkilerinin parlamentoya geçmesi;
Hükümetin parlamentoya karşı sorumluluk yüklenmesi;
Yeni anayasa ile kuvvetler arası özellikle yargının daha etkin ve bağımsız işleyebilmesi için gereken değişiklikler yapılması üzerine, temel hakların sınırlandırılmaması konusunda önemli güvenceler alınmıştır (Kontacı, 2017 (133):35).

3.3.1. Yürütme Organı. Cumhurbaşkanı

Kırgız Cumhuriyeti’nde parlamenter sistemin işleyişine uygunluğu açısından 2010 tarihli Anayasa Cumhurbaşkanının birçok yetkilerini kısıtlamıştır.

Devlet başkanı, seçimle aynı kişi iki kez Cumhurbaşkanı seçilemez şartıyla 6 yıl süre için Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları tarafından seçilir (madde 61).

Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin sona erdiği yılın Kasım ayının üçüncü Pazar günü düzenli cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılır ve seçim gününden en geç 4 ay önce Joğorku Keneş tarafından belirlenir. Seçilen Cumhurbaşkanı, seçildikten 30 takvim günü içinde, Joğorku Keneşte milletvekillerinin önünde, Kırgızistan halkına yemin eder (<https://shailoo.gov.kg> 10.02.2019).

Parlamenter sistemde cumhurbaşkanının tarafsızlığı esas alınmıştır. Bu nedenle Kırgızistan’da da parlamento süresi başkanın süresinden daha kısadır. Joğorku Keneş orantılı

sistemle 5 yıllığına seçilir. Aynı şekilde Kırgız Cumhuriyeti 2010 Anayasasında parlamenter sisteme geçilmeyle birlikte Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı sağlanması amacıyla görev süresi altı yıla çıkarıldı ve bir kişinin iki kez Cumhurbaşkanı seçilememesi kuralı getirildi (61.Madde). Sartori, başkanın görev süresi ve yeniden seçilebilmesi arasında kısmen bir ilişki olduğunu ifade etmektedir (Sartori, 1997:224-227). Dolayısıyla Kırgızistan'da başkanların diktatörlüğe yaklaşan yetkileri, hareketleri olduğu söylenebilir, fakat diktatör oldukları söylenemez. Yeniden seçilebilme sorununu ülkenin kendi şartları içinde ele almak gerekir. Kırgızistan'ın durumunda başkanların görev sürelerinin uzatılmasına karşı başlıca iddia, başkanların diktatör haline geleceğini kolaylaştıracağıdır.

“Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin parlamenter hükümet sistemini her zaman parlamenter hükümet sistemi olmaktan çıkaracağı söylenemezse de, sistemin işleyişini zorlar”. Tersine cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçildiği durumda da kendisini seçen partilere karşı bir sempati oluşabilir bu da tarafsızlığa gölge düşürebilir (Verney, s. 79-80. Aktaran: Gözler, 2010:300; Öztürk, 1999:151). Aynı zamanda, Anayasa, Cumhurbaşkanı'nın Kırgızistan vatandaşları tarafından genel ve doğrudan seçilme ilkesini koruyor, devlet başkanı yüksek sistemde kilit bir yer tutuyor. Dile getirildiği gibi cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi durumu mutlaka parlamenter sistemle uyumunu sağlamaz denemez, fakat parlamenter sistemin uygulanmasında zorluklar yaşanması açıktır. Zamanla Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından değil parlamento tarafından seçimle gelmesi sistemin işleyişin kolaylaştıracağı dile getirilmektedir.

Cumhurbaşkanlığı süresi boyunca Kırgız Cumhurbaşkanı, bir siyasi partiye üyeliğini ve siyasi partilerin faaliyetleriyle ilgili her türlü eylemi durdurur (madde 63).

Cumhurbaşkanı Başbakan ile anlaşarak uluslararası anlaşmaları müzakere eder ve imzalar; bu yetkileri Başbakana, Hükümet üyelerine ve diğer yetkililere devretme hakkı vardır; onay ve katılım belgelerini imzalar; Başbakan ile anlaşarak, Kırgız Cumhuriyeti'nin yabancı devletlerdeki elçilerini ve uluslararası kuruluşlardaki daimi temsilcilerini atar; onları geri çeker;

2010 Anayasasında Cumhurbaşkanı'nın Joğorku Keneşe yasa teklif etme hakkı kaldırılmış ve bu yönden parlamenter sisteme daha uygun bir düzenleme yapılmıştır.

Devlet Başkanının devlet iktidarının temsilcileriyle ilişkilerinde yetkinliği, yetkilerini devlet başkanının özelliği olan bir hakem işlevi olarak nitelendirmeyi mümkün kılar. Tüm bu anları inceleyerek, bunun yeni Kırgız parlamentarizminin özgüllüğü olduğu sonucuna varabiliriz.

3.3.2. Hükümet

1991 yılından 2019 yılına kadar Kırgızistan’da 5 cumhurbaşkanı ve 30’a yakın başbakan görev yapmıştır. Başbakanların görev sürelerini dikkate aldığımızda bu sayı ortalama olarak bir başbakanın 1 yıldan az bir süreyle görev yaptığını göstermektedir. Böylelikle bağımsızlık sonrası Kırgızistan siyasi tarihi incelendiğinde görülecektir ki, hükümet özerk bir yapıdan ziyade daha çok Cumhurbaşkanına (Cumhurbaşkanlığı İdaresine) yardımcı bir kurum olarak çalışmıştır. Ancak 2010 Anayasa’sı ile yetkileri daha da güçlendirilmiş bir hükümet yapısı ortaya çıkmıştır. Bu Anayasaya göre hükümet bakanlar, devlet komiteleri, merkezi ve yerel yönetim örgütlerini içeren bir kurum olduğu vurgulanmakta ve yürütme otoritesinin en üst organı olarak tanımlanmaktadır (83.madde).

Hükümete başkanlık etme hakkı başbakandadır. Hükümet ise, Başbakan ve Başbakan Yardımcılarından oluşmaktadır. Hükümet yapısı bakanlık ve devlet komiteleri içerir (83.madde).

Yine 2010 Anayasa’sına göre Hükümet Cumhurbaşkanına değil Parlamente’ye karşı sorumluluk taşımaktadır. Hükümetin çalışmalarıyla ilgili yıllık rapor Başbakan tarafından parlamente’ye sunulmaktadır. Hükümete güvensizlik durumu esnasında parlamento üye tam sayısının en az üçte biri tarafından hükümete güvensizlik önerisi duyularak, Parlamento oy çoğunluğuyla hükümet üzerine güven oylamasına gidebilmekte ve karar alabilmektedir. Bunun tek istisnası cumhurbaşkanlığı seçimlerine altı aydan az bir süre kalmışsa güven oylaması talep edilememektedir (85.madde). Bu sınırlama cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde bir hükümet krizinin yaşanmasını önlemek amacını taşımaktadır.

Sonuç olarak, yeni anayasada hükümetin konumu değişmekte, daha önceki anayasalarda Cumhurbaşkanı otoritesine bağımlı ikincil bir kurum durumunda iken, son Anayasa ile hukuki olarak yürütmenin temel kurumu haline dönüşmüştür. Son uygulamalarda görülür ki, Kırgızistan’da hükümetin siyasal sistem içinde yeri güçlenmiştir. Sorun başbakanın yeteneği ve etkinliğindedir. Belirtilecek nokta, halk desteğinden yoksun ve daha ulusal partilerin gelişmediği Kırgızistan’da zayıf ve istikrarsız koalisyon hükümetleri kurulması ve bu durum da bir yandan halk tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanının konumunu güçlendirici etkilerinin olmasıdır.

3.4. Yasama Organı

Kırgız Cumhuriyeti Parlamentosu (Joğorku Keneş), yasama ve kontrol işlevlerini yetkileri çerçevesinde uygulayan en yüksek temsilci organdır.

Güç paylaşımında 2010 Anayasası ile Parlamentonun yetkilerinin önemli ölçüde arttırılması ile yeni bir dönem başlamıştır. Yeni Anayasaya göre ülkenin en üst temsil organı olarak nitelenen Parlamento-nispi temsil yöntemi ile 5 yıllığına seçilen 120 milletvekilinden oluşacağı belirtilmektedir (70. madde). Aynı madde seçimden sonra bir partiye en fazla 65 sandalye denk düşeceği belirtilmiştir.

Bu sınırlama ile parlamentoda tek partinin hakim olmasının önü kesilmeye çalışıldığı görülmektedir. Sadece bu maddeye dayanarak ülkede parlamenter merkezli bir siyasal rejimin gelişmesi mümkün değildir. Çünkü yeni Anayasa ile Cumhurbaşkanı'nın yetkileri sınırlanırken, buna karşılık güçlü bir parlamentonun kurulması da engellenmektedir. Oysa halk desteğinden yoksun ve ulusal partilerin gelişmediği bir ülkede bu durum zayıf ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açmaktadır. Nitekim 2010 tarihinde gerçekleşen Parlamento seçimlerinden günümüze kadar çok sayıda Kırgız hükümeti düşmüştür. Bu durum Parlamentonun istikrarsız bir koalisyon yapısı sergilediğini göstermektedir (Coldoşev, 2017:274).

Parlamentarizmin ve yasama organının geliştirilmesine yönelik sistematik bir bilimsel yaklaşım gereklidir, oysa Joğorku Keneş'in komitelerine mevcut yasal çerçevenin analizi ve yasaların uygulanmasının niteliği ile ilgili olarak, yeni yasaların veya programların geliştirilmesi için Hükümete yeni bir yol gösterme önerisi önerildi. Joğorku Keneş'in fraksiyon ve komitelerinin sivil sektörle ve medya ile daha etkin iletişimi gerekmektedir.

Parlamentarizm hükümet biçimine geçiş Joğorku Keneş'in toplumdaki rolünü değiştirerek alınan karar ve eylemlerdeki sorumluluğunu önemli ölçüde arttırdı.

Sonuçta bağımsızlık sonrası Kırgızistan Parlamentosu diğer Orta Asya Cumhuriyetleri Parlamentolarına göre Kırgızistan'ın politik hayatında önemli rol oynamış ve zaman zaman Parlamentonun yetkileri sınırlanarak yürütmenin (Cumhurbaşkanının) yetkileri arttırılrsa da özellikle 2010 Anayasası ile Parlamentonun yetkileri önemli ölçüde arttırılmıştır.

Bağımsızlıkla beraber günümüze kadar parlamentonun oluşma süreci anayasal ve siyasal anlamda ilerleme kaydetmiştir. Bazı dönemlerde ortaya çıkan antidemokratik uygulamalara rağmen parlamento kendi işlevini sürdürmektedir. Bu devletin kendi fonksiyonunu sürdürmesi yanında toplumsal uzlaşma, siyasi istikrar ve en önemlisi demokratik süreç bakımından önemlidir.

3.5. Yargı Organı

Kırgız Cumhuriyeti 2010 tarihli Anayasasının altıncı bölümünün 93-103 maddelerini kapsayan bölümü “Yargı” başlığı altında düzenlenmiş olup, genel olarak mahkemelerin ve yüksek mahkemelerin kuruluş, görev ve işleyişine ilişkin ana ilkeleri içermiştir.

Kırgızistan’da yargı yetkisi bağımsız mahkemelerdedir (madde 94). Yargı yetkisi anayasal, medeni, cezai, idari ve diğer yasal işlemleri içerir. Kırgız Cumhuriyeti'nin adli sistemi Anayasa ve kanunlarla kurulur, Yüksek Mahkeme ve yerel mahkemelerden oluşur. Anayasa Mahkemesi Yüksek Mahkemenin kuramında yer alır (madde 93/2,3).

Mahkemelerin bağımsızlığı: Hakimler bağımsızdır ve yalnızca Anayasa ve yasalara tabidir. Bir hakim, dokunulmazlık hakkına sahiptir ve suç mahallinde yakalanmadığı sürece gözaltına alınamaz, tutuklanamaz. Hiç kimsenin bir hakemden belirli bir dava hakkında bir rapor talep etme hakkı yoktur. Adalet yönetimine herhangi bir müdahale yasaktır. Bir hakimin statüsüne uygun olarak, sosyal, maddi ve bağımsızlığının diğer güvenceleri sağlanacaktır.

Hakimlik ve savcılık teminatı: Kırgız Cumhuriyeti'nin bütün mahkemelerinin hakimleri görevlerini yerine getirmekte ve davranışları kusursuz olduğu sürece yetkilerini elinde bulundurmaktadırlar. Hakimlerin kusursuz davranması için gereksinimlerin ihlali, bir hakimi anayasa kanunuyla belirlenen şekilde hesap verebilir kılmanın temelidir. Kusursuzluk şartlarının ihlali durumunda, anayasa hukuku uyarınca, Hakimler Konseyi uyarınca disiplin komisyonunun teklifi üzerine bir hakim görevden alınacaktır (95.madde). Bir hakim kusursuzluğa ilişkin gerekliliklerin ihlali nedeniyle hakimlik görevinden alınmışsa, gelecekte kanunla belirlenmiş devlet görevlerinde bulunma hakkına sahip değildir ve hakimler için belirlenen haklardan yararlanma hakkından mahrumdur.

Hakimlik ve savcılık mesleği: Yüksek Mahkeme yargıcı, 40 yaşından küçük olmayan ve 70 yaşından büyük olmayan, yüksek hukuk eğitimi almış ve hukuk mesleğinde en az 10 yıllık bir tecrübeye sahip olan Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı olabilir.

Yerel bir mahkemenin hakimi, Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı olabilir, 30 yaşından küçük ve 65 yaşından büyük olmayan, yüksek hukuk eğitimi almış ve hukuk mesleğinde en az 5 yıllık deneyime sahip bir vatandaş olabilir (94.madde).

Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması: Bütün mahkemelerde duruşmalar açıktır. Kapalı oturumda bir duruşmaya yalnızca kanunla öngörülen davalarda izin verilir. Mahkeme kararı kamuya duyurulur. Yasal işlem, tarafların eşit ve eşit haklarına dayanarak yapılır. Bir adli işlemin iptali, değiştirilmesi veya askıya alınması, mahkeme tarafından yasaların öngördüğü şekilde yapılabilir. Kararlara itiraz etme hakkı, cezalar ve diğer adli

işlemlerin yanı sıra uygulama usulleri de dahil olmak üzere, katılımcıların yargılamadaki usule ilişkin hakları kanunla belirlenir (99.madde).

Hakim ve savcılarının denetimi: Hakim tarafından kusursuzluk şartlarının ihlali durumunda, hakim anayasa hukuku uyarınca hakimler konseyi kapsamında disiplin komisyonunun teklifi üzerine görevden alınır (95.madde).

3.5.1. Yargıve Yasama İlişkisi

Joğorku Keneş Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine, Yüksek Mahkemenin hakimlerini ve Yüksek Mahkemenin Anayasa Dairesini seçer; Anayasa ve anayasa hukuku ile öngörülen davalarda, Cumhurbaşkanının teklifi üzerine onları görevden alır;

Kırgız Parlamentosu,Hakim seçiminde Hakimler Konseyinin teklifiyle, yasada öngörülen şekilde onaylar; Yasayla öngörülen davalarda Akıykatçı'yı⁷ (Ombudsman) seçer ve görevden alır; Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine, Cumhuriyet Başsavcısının atanmasını kabul eder; onu kovuşturmayı kabul eder; Joğorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının en az yarısına kadar Cumhuriyet Başsavcısı'nın görevden alınmasını kabul eder (74.madde); Joğorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının en az üçte ikisinin çoğunluğu, Joğorku Keneş'in kanunen savcılarının görevden alınmasına ilişkin toplam milletvekili sayısının üçte birinin girişimini onaylar.

3.5.2. Yasama ve Yürütme Arasındaki İlişki

Kırgız Cumhuriyeti'nin Parlamentosu çeşitli zaman ayrımlarında diğer hükümet sistemlerin özelliklerini de taşımıştır. Yeni Anayasa'da daha önceki Anayasa'lardan farklı olarak Parlamento'nun yetkilerini artıran birçok madde bulunmaktadır. Bunlardan biri de, Parlamento'nun referandum kararı almakta tek yetkili makam olmasıdır (74. madde). Bununla gerek Akayev gerekse Bakiyev dönemlerinde gerçekleştirilen Anayasa Referandumları ve bu referandumlarla Cumhurbaşkanının kendisi için uygun ortamlarda Anayasa değişikliğine gitmesinin önü kesilmektedir. Bu şekilde artık Cumhurbaşkanının Parlamente'yu devre dışı bırakması mümkün değildir. Özellikle Parlamento Cumhurbaşkanı seçimlerini ilan etmek, anayasa değişikliklerini gerçekleştirmek, yasaları kabul etmek, uluslararası anlaşmaları onaylamak ya da reddetmek, sınır değişiklikleri ile ilgili karar verme yetkisine sahiptir (74.

⁷ Bazı ülkelerde, kamu denetçisi olarak geçen, hükümet eylemlerinin meşruiyetini ve hak ve özgürlüklerin gözetilmesini izleyen özel bir meclis görevlisidir. Kırgız Cumhuriyeti'nin Akıykatçı Ofisi, "Ombudsman Yasası"nın 14. Maddesi temelinde oluşturulan bir devlet organıdır; insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin gözetilmesini sağlar.

madde). 10 Ekim 2010 tarihinde yapılmış parlamento seçimleri uluslararası gözlemciler tarafından özgür ve adil olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, Kırgızistan parlamenterlik modelinin gelişmesi için yürütme ve yasama yetkisinin karşılıklı bağımlılığı ve karşılıklı sorumluluğunu gerektirdiğini belirtmeliyiz. Ülkenin parlamenterleşmesinin genel başarısı, iktidar kollarının muhalefetine değil, devlet başkanı, parlamento ve hükümet ile sivil toplum arasındaki işbirliği ve etkileşime dayanır. Politikayı parlamentarizm alanında sürekli olarak ayarlamak, siyasi sistemi geliştirmek, yerel kimliği, siyasi partilerin faaliyetlerini dikkate almak, halkın gerçek ve yetkili temsilcilerinin gücüne yol açacak seçim sisteminin en uygun modelini seçmek gerekir. Sorumlu bir seçmen vatandaş yetiştirmek önemlidir, çünkü onlar olmadan bilinçli olarak demokrasi ve sorumlu bir siyasi liderlik inşa etmek imkansızdır (Kurmanov, 1993).

3.5.2.1. Joğorku Keneş ve Cumhurbaşkanı

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ile Joğorku Keneş arasındaki ilişkiyi yürütme görevi Cumhurbaşkanlık idaresine verilmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı idaresinin temel görevlerinden biri milletvekili birlikleri, grupları ve Joğorku Keneş üyeleriyle Cumhurbaşkanı'nın yasama girişimlerini ve iç ve dış siyaseti destekleme amaçlı işbirliğini sağlamaktır.

Cumhurbaşkanı ile Joğorku Keneşin işbirliği yasama sürecinin farklı aşamalarında görülür. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası Joğorku Keneş'e Cumhurbaşkanın faaliyetini denetlemek için yasal imkanlar tanımıştır:

- Resmi iktidar makamı sistemine Cumhurbaşkanı tarafından önerilen Başbakan ve üst makam memur adayların atanmasını onaylamak;

- Joğorku Keneş bütçeyi onaylayarak yürütme organlarının mali giderleri denetlenmektedir;

- Joğorku Keneş, bu Anayasanın öngördüğü şekilde, Cumhurbaşkanı aleyhindeki suçlamaları; Başkanın görevden alınmasına karar verir (madde, 74).

Parlamentarizm fikrine olan talep, 2005 ve 2010 olaylarında iktidarı tekelleştirmeye karşı muhalefet hareketinin sloganlarından kaynaklanıyordu. 2010 anayasasında getirilen değişiklikler, bu konuları resmen sağlamlaştırdı ve birçok gücü yasama iktidar koluna kaydırды. Cumhurbaşkanının gayri resmi olarak hala ülkenin siyasi sisteminde merkezi bir rolü olmasına rağmen, parlamentonun parlamentarizmin gelişimi konusundaki deneyindeki rolü 2010 yılına kadarki döneme göre yüksektir.

3.5.2.2. Joğorku Keneş ve Hükümet

Yasama faaliyetinin etkinliği ve kalitesi Joğorku Keneş ve Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki ilişkilerinin rasyonelliğine bağlıdır. Kırgız Cumhuriyeti Anayasasına göre Hükümet kanun taslak hazırlama çalışmalarını aşağıdaki işlemleri gerçekleştirerek yürütür:

“Hükümetin faaliyet programını onaylar, Hükümet üyeleri hariç - savunma ve ulusal güvenlikten sorumlu devlet organlarının başkanları hariç, Hükümetin yapısını belirler; Hükümete güvenmeye/güven duymama karar verir”;

Yasama girişimi hakkı Hükümet’ten Joğorku Keneşin ilgili Meclisine kanun taslağının sunulması ile gerçekleşir. Bütçe kanunu taslağına değişiklikler Hükümetin onayından sonra yapılır.

Hükümet Joğorku Keneş'e karşı sorumludur ve bu Anayasanın öngördüğü sınırlar dahilinde ona karşı sorumludur. Başbakan, Hükümetin çalışmaları hakkındaki yıllık raporu Joğorku Keneş'e sunar (madde, 85).

Bütçe kanununa, vergilerin uygulanması veya kaldırılması hakkında kanun taslaklarına, vergi muafiyeti, devletin mali yükümlüklerinin değişmesi, devlet bütçesinden karşılanacak masrafların artmasını veya bütçenin gelir maddelerinin azalmasını içeren başka kanun taslaklarına değişiklik sadece Hükümetin tasdiğiyle gerçekleşir.

Hükümet tarafından yasama girişimi yetkisine istinaden sunulan kanun taslakları hükümetin oturumlarında belirtilen düzene göre görüşülür ve hükümetin kararı ile Joğorku Keneş’in ilgili Meclisinde Hükümetin resmi temsilcisinin belirlenmesiyle gönderilir (Soodanbekov ve Ukuşev, 1999:35).

3.5.3. Yargı ve Yürütme İlişkisi

64.maddeye göre, Cumhurbaşkanı Joğorku Keneş'e, Yüksek Mahkemenin ve Yüksek Mahkemenin Anayasa Meclisinin Hakem Seçimi Konseyinin önerisi üzerine görevlendirilmesi için aday gösterebilir. Anayasa ve anayasa hukuku ile öngörülen davalarda, Hakimler Konseyi veya Hakimler Konseyi disiplin komisyonunun teklifi üzerine Yüksek Mahkeme hakimlerin ve Anayasa Mahkemesinin Anayasa Dairesinin görevden alınmasını Joğorku Keneşe teklif eder; Yerel mahkemelerin hakimlerinin seçimi için Hakimler Konseyi’nin teklifi üzerine atar; Bu maddede yargı üzerinde yürütmenin yetkisi oldukça sınırlamaktadır. Cumhurbaşkanı daha öncesi bu adayları serbestçe belirlerken, bu düzenleme ile yetkisini önemli ölçüde kaybetmiştir. 2010 Anayasasına göre hakim atamaları “Hakimler Konseyi”nin önerdiği adaylar arasından atanmaktadır. Başsavcı ise Parlamento tarafından atanacaktır. Başsavcının görevden alınmasında artık güç merkezi meclis olacaktır (64.madde).

Kırgız hükümet sisteminde bazı durumlarda yürütmenin yasamaya veya yargıya, genel olarak demokrasiye ters düşen müdahalelerine rastlandığı göz önüne alınırsa mutlak bir kuvvetler ayrılığının varlığına gölge düştüğü bellidir.

Tablo 3.1. 1929, 1937, 1978, 1993, 2010 tarihli Kırgız Anayasalarının Genel Esaslar ve Cumhuriyetin Temel Organları kısımları üzerinden karşılaştırılması

	1929	1937	1978	1993	2010
I. Genel Esaslar: devletin şekli ve nitelikleri	Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, özerk bir cumhuriyettir - bir işçi (ve köylüler) devletidir ve RSFSR'deki federasyona ve onun aracılığıyla SSC Birliğine dahildir.	Madde 1 Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, sosyalist bir işçi devletidir.	Madde 1 Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, tüm milletlerden çalışanların, işçilerin, köylülerin ve aydınlar tabakasının(entelijansya) iradesini ve çıkarlarını ifade eden sosyalist bir ülkedir.	Madde 1 Kırgız Cumhuriyeti (Kırgızistan), laik, hukuka dayanan egemen, üniter, demokratik bir cumhuriyettir.	Madde 1 Kırgız Cumhuriyeti (Kırgızistan) egemen, demokratik, hukuka dayalı, laik, üniter, sosyal bir devlettir.
II. Kırgız Cumhuriyeti'nin Temel organları: Yasama yetkisi	82.Madde Anayasaya göre yasama faaliyeti, Kırgız Özerk SSC'nin yasama faaliyeti, cumhuriyetin sosyo-politik, ekonomik ve kültürel yapısının ihtiyaçları ile belirlenir	Madde 22. Yüksek Kurul, ülkede en üst düzey devlet gücü, yasama ve üst kontrol uygulaması olarak tanınmıştır ve 4 yıl boyunca gizli oyla genel, eşit ve doğrudan	Madde 97 Kırgız SSC'nin en üst düzey devlet gücü, Kırgız SSC'nin Yüksek Konseyi'dir. Kırgız SSC Yüksek Kurulu, SSCB Anayasası ve Kırgız	Madde 54 1. Kırgız Cumhuriyeti Joğorku Keneş'i kalıcı bir üst temsilci organdır. Joğorku Keneş, kontrol işlevlerinin yanı sıra yasama yetkisini uygulamaktadır.	Madde 70 1. Kırgız Cumhuriyeti Parlamentosu (Joğorku Keneş) - yetkileri dahilinde yasama yetkisi ve kontrol işlevlerini uygulayan en yüksek temsilci organdır.

	ve RSFSR ve SSCB'nin yasama hakları temelinde yapılır.	oy kullanma temelinde seçilir.	SSC Anayasası tarafından Kırgız SSC'nin yetki alanına atıfta bulunulan tüm sorunları çözmeye yetkilidir. Bölüm 98. Kırgız SSC Yüksek Kurulu, eşit nüfusa sahip seçim bölgelerinde seçilen 350 milletvekilinden oluşmaktadır.	2. Joğorku Keneş, beş yıllığına seçilen 105 milletvekilinden oluşur. Milletvekillerinin seçim prosedürü anayasa hukuku ile belirlenir. Madde 56 1. Joğorku Keneş Milletvekilliğine 25 yaşını doldurmuş ve aday gösterilmeden en az 5 yıl önce ülkede ikamet eden Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı seçilebilir.	2. Joğorku Keneş'de orantılı sisteme göre 5 yıllığına seçilen 120 milletvekili yer almaktadır. Seçim gününde 21 yaşını doldurmuş ve oy kullanma hakkı olan Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı, Joğorku Keneş milletvekili seçilebilir.
• Yürütme yetkisi	SSCB Merkez Yürütme Kurulu, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin genel yönetimi için Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Komiserler Halk Konseyi'ni kurdu.	Kırgız SSC'nin en yüksek idari ve yürütme organı, Kırgız SSC Yüksek Kuruluna karşı sorumlu olan ve oturumlar arasında Yüksek Konsey Presidiyumuna karşı	Madde 115 Kırgız SSC Bakanlar Kurulu - Kırgız SSC Hükümetidir, Kırgızistan SSC'nin en üst düzey idari organıdır. Madde 117 Kırgız SSC Bakanlar Kurulu	Madde 69 Kırgız Cumhuriyeti'nde yürütme yetkisi, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ve ona bağlı bulunan bakanlıklar, devlet komiteleri, idari bölümler ve yerel	Madde 83. 1. Kırgız Cumhuriyeti'ndeki yürütme yetkisi Hükümet tarafından yerine getirilir, kendisine bağlı bakanlıklar, devlet komiteleri, idari

	Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Rusya Sovyet Federasyonu'nun özerk bir parçasıydı. Sonuç olarak, RSFSR devlet iktidarının en yüksek organlarının yetkisi kendi topraklarına yayılmıştır. Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin günlük güçlerinde devlet iktidar organları ve yönetimi, Anayasa ve RSFSR mevzuatı tarafından yönlendirildi. Kırgız ÖSSC'nde Cumhurbaşkanı görevi olmamıştır	sorumlu olan Halk Komiserleriydi. Kırgız SSC'nde Cumhurbaşkanı görevi olmamıştır	çalışmaları hakkında düzenli olarak Kırgız SSC Yüksek Kurulu'na rapor verir. Kırgız SSC'nde Cumhurbaşkanı görevi olmamıştır	yönetim tarafından yürütülür. - Bölüm 42 1. Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı devletin başıdır ve ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde Kırgız Cumhuriyeti'ni temsil eder. Madde 43 1. Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı beş yıllığına seçilir. 2. Bir ve aynı kişi art arda ikiden fazla dönem için Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilemez. - Madde 50 Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı	bölmeler ve yerel devlet idareleri kapsar. 2. Hükümet, Kırgız Cumhuriyeti'nin en üst yürütme organıdır. 3. Hükümete Başbakan başkanlık eder. Hükümet, Başbakan, başbakan yardımcısı, bakan ve devlet komitesi başkanlarından oluşur. Madde 60 1. Başkan devlet başkanıdır. Bölüm 61 1. Başkan, 6 yıl boyunca Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları tarafından seçilir. 2. Aynı kişi iki kez Cumhurbaşkanı seçilemez.
--	--	--	--	---	--

				dokunulmazlık hakkına sahiptir	Madde 67. 1. Başkan, görevden alınmasından sonra yargılanabilir.
Yargı yetkisi	Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti cumhuriyetinde bağımsız olarak adaleti sağlama hakkına sahiptir. Yargı, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ana Mahkemesi ve halk mahkemeleri tarafından idare edilir.	Anayasanın 77. maddesi uyarınca, Kırgız SSC'deki adalet, Kırgız SSC Yüksek Mahkemesi, SSCB Yüksek Mahkemesi ve SSCB Yüksek Mahkemesi'nin emriyle oluşturulan özel mahkemeler tarafından sağlanır. Kırgız SSC Yüksek Mahkemesi, Kırgızistan SSC Yüksek Kurulu tarafından beş yıllığına seçilir. Madde 84. Yargıçlar bağımsızdır ve sadece yasalara uyar.	Madde 150. Kırgız SSC'deki adalet sadece mahkeme tarafından gerçekleştirilir. Kırgız SSC mahkemeleri şunlardır: Kırgız SSC Yüksek Mahkemesi, bölge mahkemeleri, bölge (şehir) halk mahkemeleri. Yüksek mahkemeler ilgili Halk Vekilleri Sovyetleri tarafından beş yıllığına seçilir. Hakimler ve meslekten olmayan	Madde 79. 1. Kırgız Cumhuriyeti'nde yargı süreci sadece mahkeme tarafından yapılmaktadır. 2. Kırgız Cumhuriyeti mahkemeleri: Kırgız Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi, Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Tahkim Mahkemesi ve yerel mahkemelerdir (bölge mahkemeleri, Bişkek şehri, ilçeler,	Madde 93 1. Kırgız Cumhuriyeti'nde yargı sadece mahkeme tarafından yapılmaktadır. Davalarda ve yasaların öngördüğü şekilde, Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları adalet yönetimine katılma hakkına sahiptir. 2. Yargı yetkisi anayasal, medeni, cezai, idari ve diğer yasal işlem biçimleri kapsar. 3. Kırgız Cumhuriyeti'nin yargı

			değerlendiriciler seçmenlere veya seçtikleri organlara karşı sorumludur, onlara rapor verir ve yasalarca öngörülen şekilde geri çağırılabilir	bölgeler, bölge mahkemeleri, askeri mahkemeler, askeri mahkemeler) ayrıca yaşlılar ve tahkim mahkemeleri). 4. Bir yargıç yalnızca Anayasa ve yasalara tabidir. Bir yargıç dokunulmazlık hakkına sahiptir, kendi durumuna göre sosyal, maddi ve diğer bağımsızlık garantileri sağlanır.	sistemi Anayasa ve kanunlarla kurulur, Yüksek Mahkeme ve Yerel mahkemelerden oluşur. Yüksek mahkeme Anayasa Mahkemesini içine alır. Madde 94. 1. Yargıçlar(hakem) bağımsızdır ve yalnızca Anayasa ve yasalara tabidir. 2. Bir yargıç, dokunulmazlık hakkına sahiptir ve suç mahallinde yakalanmadığı sürece gözaltına alınamaz, tutuklanamaz, aranamaz.
--	--	--	--	--	--

Yukarıda tabloda görüldüğü üzere de Kırgızistan'ın ilk ve sonraki Anayasalarının kabulü sonradan bağımsızlığa kavuşmasında önemli rol oynamıştır. Her Anayasanın ayrı bir özellikleri mevcut olmuştur ve Kırgızistan'ın bağımsız olmasına yardımcı bir 'adım' olarak söylenebilir.

Kırgız Özerk Bölgesi devlet egemenliğine, devletin temel özelliklerine sahip değildi, fakat devlet kurumlarının varlığı ulusal düzeyde devlet varlığını nitelendiriyordu. Kırgız Özerk Bölgesi kendi bölgesel kamu otoritesine, idaresine, bir mahkemeye ve SSCB'nin en yüksek otoritesindeki temsilcisine sahipti.

1937 Anayasası, Kırgız halkının 1924'te ulusal devletliğini kazandığı andan itibaren devletliğin gelişiminin, Sovyetler Birliği'nin tam teşekküllü bir egemen cumhuriyeti olan Sovyetler Birliği'nin bir parçası haline gelmesine, ulusal bir devlet kurulmasına yol açtığını ortaya koydu.

1978 Anayasası ise, Kırgız SSC'nin, egemen bir devlet olarak, devlet gücünün bağımsız bir şekilde kullanılması için gerekli tüm yetkileri vermiştir. Anayasa, kamu ve devlet yaşamının çeşitli alanlarında çeşitli yetkilerini ayrıntılı olarak detaylandırmıştır. Ancak, devlet, sosyo-kültürel yapı alanında geniş haklara sahip olsa da, ekonomik alanda örneğin para ve kredi sistemlerini yönetme veya dış ticaret yapma hakkına sahip değildi. 1978 Anayasası ilk olarak politik sistem kavramını tanıttı; devlet iktidarının temsili organlarının rolünü artırma gereğini yansıtıyordu; ilk defa, halkın temsilcileri hakkında özel bir bölüm yer alıyordu; vatandaşların hak, özgürlük ve görev alanlarını genişletmek; Kırgız SSC'ni, SSCB'de birleşmiş diğer Sovyet cumhuriyetleriyle birlikte, gönüllülük ve eşitlik temelinde, Sovyet sosyalist bir devlet olarak tanımlar.

SONUÇ

Kırgız halkı, tarihi geçmişte, çoğunlukla klan sistemi (boy, uruu) altında yaşamıştır. Halkı yönetsel faaliyetlerinde özel bir idari düzene sahip değildi. Yaşlılar, klan başkanları ‘eşitler arasında birinci’ olarak yani gruptaki en yaşlı sayılanlar güçlerini gönüllü olarak kullanmışlardır. Güç bazı durumlar hariç miras alınmamıştır.

Kırgız toplumunda tarihsel ve geleneksel olarak, önemli kamuoyu ve devlet kararları kabul edilmeden önce, bir kurultay toplanırdı. Modern anlamda parlamentonun görevin kurultay üstlenmiştir. Her türlü kurultayda, ön görüşme ile kararlar alınarak oy birliği temelinde karar mutlaka kamuya açıklanmıştır.

Bu nedenle, başkanlık biçimindeki 20 yıllık bir varoluş koşullarında, devletin tartışmasında, devlet başkanının veya ailesinin baskın görüşüyle kamuoyu tartışması olmadan birçok önemli ve sosyal açıdan önemli kararlar alındığı için toplumun bu sistemi reddetmesi tesadüf değildir. Böylece, yüzyıllar boyunca biriken tarihsel deneyim ve Kırgız toplumundaki iktidar gelenekleri günümüzde hükümetin parlamenter biçime dönüşmesine yol açmıştır.

Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanmasından bugüne kadar 28 yıl geçmiştir. Bu geçen zaman içerisinde, ekonomik olarak zor şartlara ve antidemokratik siyasal kültürün devam eden tutucu baskısına rağmen Kırgızistan’ın demokratikleşme ve liberal ekonomiye uyum sağlama konusunda çok önemli bir mesafe kat ettiği belirtilmelidir. Bağımsızlığın ilk yıllarındaki ekonomik istikrarsızlık, siyasal ve sosyal alanda derin yaralar açmış; bu toplumsal yaraların kapatılmasında Kırgız parlamentosu önemli görevler üstlenmiştir. 1990’lı yılların başında yeni kurulmuş bir devlet olan Kırgızistan, SSCB’nin dağılmasıyla birlikte ekonomik ve siyasal alanda köklü bir değişim yolunu seçmiştir. Bir yandan serbest piyasa kuralları ile işleyen bir ekonomik sistemin, hem devlet yönetimine hem de topluma hızlıca kabul ettirilmesi ve içselleştirilmesi gerekiyor, diğer taraftan da demokratik kuralların topluma yerleştirilmesi gerekmektedir. İşte bu aşamada Kırgız parlamentosu, yeni tercih edilen ekonomik ve siyasal düzene ülkenin yasal mevzuatının uyumlu hale getirilmesi için ve devlet kurumlarının yeni sisteme göre yeniden düzenlenmesinin temelini oluşturacak anayasal reformları hızlıca gerçekleştirmede hayati görevler üstlenmiştir (Orozonov, 2009:2).

Sovyet sonrası Kırgızistan’daki demokratikleşme süreci eksik bir liberal demokratik rejimin kurulmasıyla sonuçlandığı söylenebilir. Diğer gelişmiş ülkelerdeki demokrasi modeliyle kıyasla oldukça sorunlu olan Kırgızistan’daki demokrasi düzeyi, ‘tarihi olay ve olgular, ancak kendi şartları içinde değerlendirilerek anlamlandırılır’ anlayışı çerçevesinde

ancak “kendi bölgesindeki” demokrasi çabaları ile kıyaslanarak anlamlı bir değerlendirme yapılabilir. Çünkü Kırgızistan'daki demokrasi seviyesinin diğer Orta Asya cumhuriyetleri göz önüne alınırsa önemli ilerlemelerden bahsedebilir.

Alkan, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan Orta Asya ülkelerinde siyasi yönden otoriter başkanlık veya yarı-başkanlık rejimlerine yöneldiğini belirtiyor (Alkan, 2012(61): 02-30).

The Economist dergisi, dünya demokrasisinin 165 bağımsız devlet için bir görüntüsünü sunmaktadır. Demokrasi Endeksi beş kategoriye dayanmaktadır: “seçim süreci ve çoğulculuk, sivil özgürlükler, hükümetin işleyişi, siyasal katılım ve siyasal kültür”. Bu kategorilerdeki altmış sınıflandırmadan aldığı hususlara dayanarak her ülkenin kendisi dört rejim türünden biri olarak: tam, kusurlu demokrasi, melez ve otoriter rejim olarak sınıflandırılmaktadır (<http://www.eiu.com/topic/democracy-index> erişim tarihi 05.01.2018). Bu dergi tarafından yapılan ve 165 ülkeyi kapsayan derecelendirme sonucuna göre Kırgızistan bir karma rejim sınıfında yer almıştır.

Kırgızistan’da diğer Orta Asya ülkeleri ile kıyasla seçimler daha şeffaf, serbest geçtiği dile getirilebilir. Ayrıca iktidarın otoriterleşmesine halkın tepkisi güçlüdür. Kırgızistan için muhalefete daha geniş hareket tanındığı, basın ve sivil topluma daha geniş özgürlük tanındığını fakat zaman zaman otoriter müdahaleler olduğu söylenmeli.

Her şeyden önce, Kırgızistan’ın Anayasasında ve uygulamada kuvvetler ayrılığı ilkesinin varlığı komşu Orta Asya Cumhuriyetlerinden bir farkı olarak bilinmektedir. Söz konusu olan bu durum, aslında Cumhurbaşkanı’nın kişisel yönetimidir. Bu da o ülkelerde otoriter yönetimlerin oluşmasına neden olmuştur. Kırgızistan’da ise devlet başkanının kamuoyu tartışması olmadan baskın görüşüne toplumun tepkisi güç olup, 2010 Anayasasıyla Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin oldukça sınırlanarak “Parlamente hükümet sisteminin kabul edilmesi” tarihi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Öyle ki Kırgızistan'daki bu demokratik geçiş deneyim, Orta Asya bağlamında ‘benzeri olmayan’ bir başarı olarak değerlendirilmiş ve hatta John Anderson Kırgızistan’ı ‘Demokrasi adası’⁸ olarak adlandırmıştır.

Devletlerin ve milletlerin hayatı düşünüldüğünde toplumsal değişim ve dönüşümlerin çok uzun bir zamana yayıldığı gözlemlenir. Kırgızistan’ın 1991 bağımsızlık sonrası, toplumsal değişim ve dönüşümü çok kısa sürede başarmaya çalıştığı söylenebilir. Burada bu hızlı uyum sürecinin temelinde ne yatmaktadır, hangi sosyal gerçekliğin üzerinde bu süreç olabildiği kadar

⁸ Bkz. J.Anderson (1993)

hızlı sonuçlandırılmaktadır gibi sorular sorulabilir. Bu sosyal gerçekliğin temelini, Kırgız parlamentarizminin, geçmişten (Cıyın, Kurultay) günümüze (Joğorku Keneş) kadar tüm zamanlarda ‘büyük ölçüde temsilci bir karaktere sahip olması’ oluşturmaktadır. Batıdaki parlamentolardan farklı olarak, hiçbir zaman tam teşekküllü bir yasama ve denetim organına dönüş(e)memiştir. Bu durumun modern Kırgız parlamentarizminin gelişimi üzerinde çok olumsuz bir etkiye sahip olduğu savunulmaktadır (Kurmanov, 2012:48-66).

Bu çalışmada belirtmeye çalışıldığı üzere parlamenter sistemin güçlü ve zayıf yanları, avantaj-dezavantajları bazı ülkeler için söylenenler, diğer ülkeler için bir genelleme olarak peşinen söylenememektedir.

Günümüz Kırgızistan’da Parlamenter Sistemin analizinin olumlu yönleri şunlardır:

-İktidarın Kırgız Cumhurbaşkanı tarafından tekelleşmesini önlemek ve siyasi iktidarın Joğorku Keneş'in çerçevesinde siyasi güçlerin aktif katılımı için daha fazla fırsat sunması.

-2010 Anayasası ve parlamenter sistem, hükümette "denetim ve denge"nin ve "kuvvetler ayrılığı" ilkesinin sistemi güvenli şekilde hayata geçirmeye çalıştı.

-2010 Anayasası'nda Kırgız Cumhurbaşkanı'nın yetkileri kısıtlanmış ve siyasi süreçte bir koordinatör olarak sağlanmıştır.

Parlamenter sistemin uygulanmasında olumsuz yönlerine de bakacak olursak:

-Parlamenter sisteme geçiş sırasında Kırgız siyasi seçkinlerinin çoğunluğu yeni dönüşüme hazırlıksızdı, tecrübe eksikliği; seçim sisteminde eksiklikler; siyasi partilerin güçsüzlüğü parlamenter sistemin uygulama başarısını geciktirmektedir.

Modern parlamentarizm, her biri kendine özgü kimliğini bu kurumun oluşumuna sokmuş olan çok sayıda halkın tarihsel yaratıcılığının ürünüdür. Bu ortak “inşaat”a belirli bir katkı Kırgızlara da aittir (Kurmanov, 2012:55).

Küreselleşme sayesinde Kırgız parlamenterliği kısa bir süreliğine binlerce yıla eşit yolu geçti. Bununla birlikte, yüksek değişim oranına gerekli kalite eşlik edememektedir.

Kırgızistan, küresel sürece çeşitli bir renk katan, demokratik dönüşümünde özel, melez bir parlamentarizm modeli deneyiminden geçmektedir.

Modern parlamentonun inşaatı Kırgızistan'da sadece modern zamanlarda başladı. Bilgi eksikliği, zor derin tarihsel geleneklerin, SSCB'nin mirasının eksikliğinden dolayı Parlamentarizmin uygulanması zorluklarla karşı karşıyadır. Uluslar arası derin analizler, çalışma ve uygulamalar hata ve eksiklikleri giderme açısından önemlidir. Genel olarak parlamenter sistem post-sovyet Kırgızistan’da zayıf bir “kontrol-denge”, SSCB zamanındaki otoriter geçmişine rağmen desteklenmiş ve tüm aksayan yönlerle rağmen 2010 Anayasasının düzenlenmesi parlamenter sisteme uygun olarak kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim yayınları, İstanbul.
- Akçalı, P. (2007). "Orta Asya'da Siyasi İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan Örneği", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (34):113-136
- Alkan, H. (2012). "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci", *Bilig* (61):01-30
- Altımuşova, Z. (2017). "Kırgızistan'da Basmacı Hareketiyle İlgili Yeni Bilgiler (1925-1934)", *Bilig*, (82): 91-116.
- Anderson, J. (1993). "Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy", *Harwood Academic Publishers*, Amsterdam.
- Atila, Y. (2003). *Siyaset teorisine giriş*. Liberte yayınları, Ankara.
- Buyar, C. (Ed.). (2017). *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), Bişkek.
- Beceren, E. ve G. Kalagan. (2007). "Başkanlık Ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye'de Uygulanabilirliği Tartışmaları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (6)11: 163-181
- Canıkeyeva, Ç. D. (2008). "Konstitutsionnye osnovy razvitiya mestnogo samoupravleniya v KR". *Vestnik KRSU* 8:136-142.
- Coldoşev, A. (2017). "Kırgızistan İç Siyaseti". C. Buyar (Ed.), *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), Bişkek.
- Çağlar, N. (2017). "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Parlamenter Hükümet Sistemi". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4):111-117.
- Çukurçayır, M. A. ve Eroğlu T. (2013). "Kırgızistan'da Kamu Yönetimi Sistemi ve Yerel Yönetimler, Türk Dünyasında Yerel Yönetimler", *Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını*, 4:119-139.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi partiler*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Dukenbayev, A. ve Hansen, W. (2003). "Understanding Politics in Kyrgyzstan", *Amerikan University press*, 16:6-52, Denmark.
- Durgun, M. (1999). *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü*. Nobel, İstanbul.
- Elebayeva, A. ve M. Poluhova. (2002). "Kırgızistan'daki Siyasi Değişimin Özellikleri", *Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel*, 7(4):100-112.

- Erogul, C. (2014). *Çağdaş Devlet Düzenleri*. İmaj yayıncılık, Ankara.
- Elgie, R. (2007). “Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies”, *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2):53-71
- Graham, J. (2015). *Siyaset Kitabı*. (Çev: T. Sadak) Alfa Yayını, İstanbul
- Gözübüyük, Ş. (2003). *Hukuka giriş*. Tuhan, Ankara.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Ekin Basımevi, Bursa.
- Calabresi, S. (2001). “The Virtues of Presidential Government: Why Professor Ackerman Is Wrong to Prefer the German to the U.S. Constitution”, *Constitutional Commentary*, (18) 58-60.
- Heywood, A. (2016). *Siyasi İdeolojiler*. (Çev: L. Köker) BB101 Yayınları, Ankara.
- Kaseinov ve Najimudinova, (2017). “Kırgızistan’da Yerel yönetim”.Buyar. C. (Ed.).*Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*.Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), Bişkek
- Kurmanov, Z. (2013). “Kırgız Parlamentosunun Özellikleri”, *Orta Asya ve Kafkasya*. 16(2)-116-122.
- Marat, E. (2011) “Kyrgyzstan Marks the First Peaceful Transfer of Power”, *Eurasia Daily Monitor*, *Eurasia Daily Monitor*, 8:(219)
- Onar, E. (2005). *Başkanlık Sistemi*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (2011). “Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Özer, A. (2008). *Türk Cumhuriyetleri’nin Hukuki Yapısı*.Turhan Kitabevi, Ankara.
- Öztekin, A. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara. Siyasal Kitabevi.
- Öztürk, N. K. (1999). *Cumhurbaşkanı ve Parleментар Sistem*. Atila Kitabevi, Ankara.
- Pasquino, G. (2005). “Duverger And The Study Of Semi-Presidentialism” *French Politics*, (3)310–322. Aktaran: Demir, 2013:842
- Roux, J.P. (2007). *Türklerin Tarihi. Pasifikten Akdenize 2000yıl*. Kabalcı yayınevi, İstanbul.
- Saray, M. (1999). *Türk devletlerinde meclis (parlamento), demokratik düşünce ve Atatürk*. Atatürk Araştırma Merkezi,Ankara.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*. Çev: E. Özbudun. Yetkin yayınları, Ankara.
- Sarı, Y. (2010). “Kırgızistan’da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev’in Düşüşü,” *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*,(9):5-27.
- Sarıca, M. (1996). *100 soruda siyasi düşünce tarihi*.Gerçek yayınevi, İstanbul.

- Soodonbekov, S, ve M.K. Ukuşev. (1999). *Konstitusiyonnoe Pravo Kirgizskoy Respubliki*. Sfetofor, Bişkek.
- Shugart M.C. ve Kery John M. (1997). *Prezidentskiye Sistemi*. Hrestomatiya. Moskva.
- Teziç, E. (2012). *Anayasa Hukuku. (14. Baskı)*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Turgunbekov, R.T. (1980). *Gosudarstvennost i Konstitutsiya Sovetskogo Kirgizstana v period razvıtogo sotsiyalizma*. Frunze.
- Turhan, M. (1989), *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*. DÜHF Yayınları, Diyarbakır.
- Tursunkulova, B. (2008). “The Power of the Precedent”, *Central Asian Survey*, (27): 3-4
- Tunkaşı, H. (2015). “Parlamentar sistem: Teori. Pratik ve Tartışmalar”, H. Y. Kaya (Ed.). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri. Parlamentar Sistem*. TBMM Basımevi, Ankara.
- Türkone, M.(2013). *Siyaset*. Etkileşim Yayınları, Ankara
- Urmanbetova, J. (2014). “Kyrgyzstan At The Crossroads Of Interests Of Russia And Usa”. *İstoriçeskaya İ Sotsiyalno-Obrazovatel'naya Mysl*. 1(23):165-174.
- Verney, D. (2004). "Parliamentary Government And Presidential Government", *Parliamentary versus Presidential Government*, A. Lijphart (Ed.), *Oxford University Press*, USA, 2004:32;
- Yavuz, B. (2008). *Parlamentar Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası'nda Başbakan*. Asil, Ankara.
- Yüksel, C. “Türkiye’nin Gelecek Siyasi Sistem Tercihi”. *Yasama dergisi* (25):38-70
- Yazıcı, S. (2002). “Başkanlık ve Yarı - Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 92-93.
- Yayla, A. (2003). *Siyaset teorisine giriş*. Liberte yayınları, Ankara.
- Zaznaye, O. (2009). “Parlamentarizatsiya v Postsovetskih Stranah”, *Central Asya i Kavkaz*.1(151):120-130.
- Zaznaye, O. (2006). “Poluprezidentskaya sistema: teoreticheskiye i prikladnie aspektı”. *Kazan üniversite yayınları*,Kazan.

İnternet kaynakları:

- (https://www.opendemocracy.net/en/article_2404jsp/erişim tarihi, 10.09.2018)
- (www.parliament.uk; erişim tarihi: 10.01.2018).
- (<http://sosyolojisi.com/parlamentar-sistem> erişim tarihi: 01.03.2018).
- (<https://kghistory.akipress.org> erişim tarihi:10.01.2018).
- (www.open.kg, erişim tarihi: 10.01.2018).
- (www.vb.kg/doc erişim tarihi: 10.01.2018).
- (<http://www.eiu.com/topic/democracy-index> erişim tarihi 05.01.2018).

(<https://rus.azattyq.org/>, erişim tarihi 03.04.2018).

(<https://www.eiu.com/topic/democracy-index> erişim tarihi, 19.01.2019).

(https://ru.sputnik.kg/trend/candidate_post_prime_minister_20180419/ erişim tarihi, 05.05.2018)

(<http://cyberleninka.ru/article/n/kyrgyzstan-formirovanie-i-vzaimodeystvie-politicheskikh-elit> erişim tarihi, 03.01.2017)

(http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/rusya_ortaasya_raporu.pdf erişim tarihi, 12.07.2018)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Asel KUBATBEKOVA
Doğum Yeri-Tarihi	KIRGIZİSTAN -01.06.1993
EĞİTİM DURUMU	
Lisans diploması	Kırğız-Türk Manas Üniversitesi, İ.İ.B.F.İşletme/2016
Yabancı diller	İngilizce, Rusça, Türkçe
e-posta	aselyakg9@gmail.com